

szombat

1997. november

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.

Megjelenik évente tízszer

Szerkesztőbizottság:

Kardos G. György
Itamár Jáoz-Keszt
Lichtmann Tamás
Szabolcsi Miklós
Székely Gábor
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Várai Emil

A megjelenést támogatják:
Nemzeti Kulturális Alap,
Művelődési és Köznevelési
Minisztérium Kisebbségi
Főosztálya,
Joint Budapesti Irodája

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói
Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet
Izraeli képviselet:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121

A kéziratok szerkesztése
lezárt:

1997. október 15-én.

Szerkesztőség
és kiadóhivatal:

1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
1365 Budapest, Pf. 66

Telefon:

111-9214/136, 137

Telefon/fax: (36-1) 111-6665

Szerkesztőségi órák

és hirdetésfelvevél:

csütörtökönként

16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:

szombat@c3.hu

Címünk az interneten:

http://www.c3.hu/~szombat

Előfizethető

a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP

11709002-20066703

„Szombat” számú alszámlán.

Lapengedély száma:

III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

T A R T A L O M

3 Ügyek – bajok

5 Tények, számok az oktatásról

6 Shmuel Trigano: Európai zsidó identitás a XXI. században

9 Diana Pinto: Új zsidó azonosságtudat az 1989 utáni Európában

15 Szántó T. Gábor.: Zsillip vagy zsákutca? – Zsidó kultúra Európában: szerepe
és értéke a zsidó azonosságtudatban

20 Alvó számlák – Izraelben

21 Konferencia a 120 éves Rabbiképző Intézettről

Summary

The *Hungarian Jewish Heritage Fund* has received applications for support for over 180 million Forints. Most of the applications came from the organizations of the *Federation of Jewish Communities*, even though the Federation, being the single heir of pre-war Hungarian Jewry, will probably get 500 million Forints of extra income this year. This latter sum is not available for any other Jewish organization – the contradiction is voiced in our editorial.

From an overview of Jewish education in Hungary we learn that there are altogether 1300 students studying in the various Jewish educational institutions, from kindergarten to the Rabbinical Seminary, which has just become a university. There are 170 students in the 6-year *Anna Frank high school* of the Jewish Community, 212 students in the 12-year *Orthodox American Endowment School*, 628 students in the 12-year secular *Lauder Yavneh School* and 101 students in the *Rabbinical Seminary of Hungary*, of which 90 students study at the college faculty.

It is now certain that survivors of the Holocaust now living in Hungary will receive a compensation of US \$ 1000 from the *Swiss Holocaust Fund*. The only questions remain how many people will receive it, when and in what form.

We report about the conference held on the occasion of the 120th anniversary of the Rabbinical Seminary of Hungary.

Our section called 'Uniting Europe' contains three essays on the topic.

Jewish culture is very important, writes **Gábor T. Szántó** in his essay, but if the Jewish community can not find a way to unite it with tradition, it will not be enough for survival.

According to **Diana Pinto** Jews must prepare themselves for the day when the Holocaust will cease to be the sine qua non of their history, separating them from their fellow citizens.

In the opinion of **Shmuel Trigano** Jewry, like any other community, cannot survive without a single great unifying idea, but the Torah can fulfill this role for both the religious and the secular.

Olvasóink írják

Az előfizetéssel én is támogatom...

Örömmel vettem kézbe a Szombat szeptemberi számát, megnyugodva, hogy sikerült támogatókat találni a lap fenntartásához.

A felhívásban leírt zsidóságesszmény pontos megfogalmazása annak, ami eddig is leginkább tetszett a lap törekvéseiben. Reményem szerint legalább előfizetéssel én is tudom támogatni ezt a célt.

A jövő évben, az új Izrael 50. (jóbel) évében is a Teremtő gazdag áldását kívánom munkátok/jukhoz, legyen a Ti/Önök számára is a javak visszaadásának éve az 5758. év!

Tisztelettel és szeretettel:

Kovács András
1015 Bp., Fazekas u. 4.

Tiltakozunk a diszkrimináció miatt!

Azért a Szombatot keressük meg problémánkkal – és ez több ezer holocaust-túlélő problémája –, mert több írásukból (az Anna Frank iskola építése, a hagyatékok Hitközség általi kezelése, Magyar Hírlap-cikk stb.) úgy látjuk, hogy önök próbálják a magyar zsidóság érdekeit védeni a Hitközség diktatórikus vezetésével szemben.

1997. április 30-án – ezt a Szombat is közölte – felhívás jelent meg a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítványtól, hogy jelentkezzenek az 1945 előtt született vészkorszaktúlélők, hogy

Köszönet a bizalomért

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és a Szombat szerkesztősége köszönetet mond mindazoknak, akik személyi jövedelemadójuk egy százalékát – összesen 1 100 000 forintot – a Mázsike és a Szombat céljaira ajánlották fel.

életjáradékot kapjanak. Mint a felhívás is igazolja, ekkor még szó sem volt a 60 éves korhatárról. Ezt a Hitközség később találta ki. Véleményünk szerint jogtalanul hivatkozik egy 1992-es törvényre, mert az nem erre vonatkozik, hanem az akkor adott kárpótlásra. Ezt több jogász is így látja. Mi három-négy évesek voltunk 1944-ben, és a nyilasok, nácik nem kérdezték életkorunkat, hanem deportáltak, gettóba zártak, Dunába lőttek minket és hozzátartozóinkat. Akik megmenekültünk, valamennyien holocaust-túlélők vagyunk, és ezt vegyék tudomásul a Hitközség vezetői is. Legtöbbünk – főleg a nők, de a legtöbb férfi is – 55–57 éves, és nyugdíjban van, tehát azzal együtt folyósítható lenne az életjáradék, ha a Hitközség vezetése nem tartaná vissza. Tiltakozunk e tisztességtelen diszkrimináció miatt. Szomorú, hogy amit a magyar állam ad, attól „saját hittestvéreink” fosztanak meg.

Úgy hírlík, hogy ugyanezt a gyalázatos módszert kívánják alkalmazni a Svájci Bankszövetség által küldendő 1000 dollárral is, amit érthetetlen módon forintban akarnak kifizetni, és ismét a 60 éven felülieknek.

Kérjük Főszerkesztő Urat, hogy a rendelkezésére álló eszközökkel segítsen a zsidóság figyelmét felhívni a jogos érdekeik melletti kiállásra.

Köszönettel

Vermes Pétemé
Kapitány Rezsőné
Rosenzweig Tamás
Schauteh Gyuláné

*

A Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány (MZSÖK) által folyósított életjáradékok esetében, a Közalapítvány létrejötté során a zsidó tárgyalófelet képviselők állapodtak meg a magyar kormánnyal az 1992. évi, a kárpótlási jegyek életjáradékra váltásáról szóló XXI. törvény elveinek alkalmazásáról, miszerint betöltött hatvan éves életkort követő hónaptól jár az életjáradék. Az 1997. évi X. törvény, ami a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítványról szól, ezért a 60. életévüket betöltötteket rendeli életjáradékban részesíteni.

Nem hivatalos információink szerint a MZSÖK kuratóriuma foglalkozik a gondolattal, hogy hatvanadik életévüket még be nem töltött, de igény jogosult szemé-

(Folytatás a 4. oldalon)

Még most sem késő!

Tisztelt Olvasó!

Jelen számunkban jövő évre szóló előfizetési csekket talál, melyen legalább **2000 forint** ellenében előfizethet a Szombatra a jövő évre. Kevesebb, mint egy havi BKV kombinált bérlet áráért évi tíz Szombat-számot vehetnek kézbe hűségese olvasóink. Minden egyes előfizetés jelentős számunkra. Lapunk jövőjének biztonságához járul hozzá, aki a jelzetthez képest nagyobb összeget szán a Szombatra, mint ahogy az is, aki saját előfizetésén túl további egy évfolyamra előfizet olyan rokonának, barátjának, ismerősének, aki eddig nem olvasta, vagy legalábbis nem járta rendszeresen orgánunkat.

Aki egy csekken kíván több előfizetést rendelni, kérjük, minden címet tüntessen fel a megfelelő helyen. Akinek anyagi lehetőségei megengedik, hogy előfizessen olyan személyek, családok számára egy-egy évfolyamot, akik ezt a nehezedő gazdasági helyzetben nem tehetik meg, kérjük közvetlenül jelezzék ezt szerkesztőségünknek. Külföldi előfizetőink továbbra is 40 USD ellenében juthatnak a Szombat valamennyi 1998-as számához.

Aki közvetlen adományával kívánja támogatni lapunkat, az ősz folyamán létrejövő Szombat alapítvány jóvoltából a befizetett összeg 30%-át levonhatja adójából.

A zsidóság évezredek óta megtartotta, őrizte a szombatot, s a szombat évezredek óta megőrizte a zsidóságot. A Szombat is e célt szolgálja. Ha egyetért velünk, segítse elő munkánkat!

Tisztelettel

A Szombat szerkesztősége

Ügyek–bajok

Az egyházi ingatlan-visszaigénylés körül évek óta zajló huzavona lehetséges megoldása látszik körvonalazódni a kormány ama javaslatában, melynek értelmében valamennyi, még állami vagy önkormányzati tulajdonban lévő ingatlan természetbeni visszaadása helyett járadékot fizet.

A Hitközség képviselő-testületeinek legutóbbi ülése igent mondott a kabinet ajánlatára, miszerint a felekezeti a jövőben nagyságrendileg félmilliárd forint körüli összeget kap évente a költségvetés e célra folyósított részéből.

Többek felvetésére, hogy e forrásból – mely a valaha volt többszázszázalékos közösség hagyatéka, s mely összeg a Hitközség anyagi lehetőségeit jelentősen bővíti – vajon Hitközségen kívüli zsidó intézmények, szervezetek, lapok is kaphatnak-e támogatást, lévén az államosítás a zsidó közösség valamennyi áramlatát sújtotta, **Zoltai Gusztáv**, a Budapesti Zsidó Hitközség (Bzsh) és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (Mazsihisz) ügyvezető igazgatója azt a választ adta, hogy a Hitközségen kívüli szervezetek csak a nemrég megalakult Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítványhoz folyamodhatnak segítségért (aminek kormányasszisztenciával összeállított kuratóriumában egyébként a Hitközség relatív többséggel rendelkezik).

Arra a különös ellentmondásra senki nem kérdezett rá, hogy a MZSÖK pályázatok nyomán először ez év végén, jövő év elején szétosztható – s a fent említett félmilliárd forintnak csupán töredékét kitevő – hozamára vajon miért nyújthatnak be (mint ahogy már megtették) több mint százmillió forintos igényt a Hitközség kötelékében működő szervezetek és intézmények, melyek amúgy a Hitközség költségvetéséből is részesülnek.

A konstrukció feltétlenül ügyes. Csak éppen nem tisztességes. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a Hitközség jövő évi költségvetését ama másik félmilliárd forint is bővíti majd, amely az új iskola építésé-

hez biztosított másfél milliárd forintos állami támogatásból a kivitelezés után fennmarad (Lásd *Szombat*, 1997. október).

*

A Mazsihisz elnöke, **Dr. Feldmájer Péter** a Bzsh-ét követő legutóbbi képviselő-testületi ülésen ugyancsak az ingatlanok megváltása fejében fizetett járadék kapcsán, arra a kérdésre, milyen vallásos szervezetek részesülhetnek az összegből, hangsúlyozta, hogy a Legfelsőbb Bíróság döntése értelmében egyedül a Mazsihisz jogosult arra, hogy mint egyház, nevében a *zsidó* illetve az *izraelita* szavakat használja. Vallásos szervezet így csak a Mazsihisz keretein belül működhet. Az egysegre törekvés teszi ezt szükségessé, mert ennek megbomlása súlyos következményekkel járhat – mondotta.

A Szombat kérdésére, vajon mire támaszkodik érvelése, az egyházi törvényre, valamint a Legfelsőbb Bíróság BH1997.252 számú határozatra hivatkozott. Ez utóbbi helybenhagyta az elsőfokú bíróság ama döntését, mely a Zalaegerszegi Zsidó Hitközség mint a Mazsihisz „önálló képviseleti szervvel rendelkező szervezeti egysége” egyesületként, saját jogon való nyilvántartásba vételét elutasította.

Megkérdezett szakértők, köztük **Halmi Gábor** alkotmányjogász szerint sem az egyházi törvény, sem az idézett, szerinte egyébként téves ítélet nem indokolja a Mazsihisz elnöke által levont következtetést. Kizárólag a névviselésre vonatkozó jogi rendelkezéseket kell figyelembe vennie az újonnan életre hívott szervezeteknek, hogy ne legyenek összetéveszthetők már létező zsidó hitközségekkel, ám e két kifejezés kizárólagos használatára nem formálhat jogot a létező intézményrendszer.

*

Vajon mi húzódik meg a fent vázolt két harcossal deklaráció mögött? A Hitközség részéről eddig is tapasztalható kirekesztő immár anyagiakban is megnyilvánuló dominanciaharccá fajul a diktatúrák nyomán fizetett jóváté-

tel fölött? Centralizációs törekvésnek lehetünk tanui, amihez a kormányzat, múlt századi példákat is beleértve ismét elégedetten asszisztál, mert így egyszerűbb kezelni a zsidókat? Netán a Hitközségen belüli küzdelem is közrejátszik az országos elnök kétfrontos küzdelmet jelző, elhamarkodott nyilatkozatába, aminek tétje az, hogy a Bzsh élén álló szűk klikk saját rendelkezése alá akarja vonni a valahai hitközségek ingatlanvagyonát után járó jóvátételt? Hatalomféltés mondatta a hitközség világi vezetőivel a mondotakat, vagy valóban a vallásos intézményrendszer erősítését célozza mindkét beszéd?

Ha tényleg ez utóbbi lenne a cél, ugyan miért lenne baj (ha volna rá egyáltalán törekvés) a zsidó tradíció pluralista szellemének gyakorlati megnyilatkozása, hogy tudniillik tíz zsidó férfi alakíthat hitközséget, akár olyat is, mely bármiféle megfontolásból nem kívánna a jelenlegi hitközségi hálozat tagszervezete lenni. Főkérdések elkerülése végett: korántsem az eltérni szándékozó vallási arculat, mint inkább a jelenlegi hitközség szellemétől, közelmúltjának árnyékától, morális állapotától, politikai attitűdjétől, hétköznapijaiban megjelenő gondolkodásmódjától, hangulatától való különbözőségi miatt.

Számos okból nincs egység a zsidó közösségben, sem e tájon, sem a világ más pontjain, s nincs is olyan vészhelyzet, mely ezt korparancssá tenné. Ami kívánatos volna: sokszínű, dinamikus működés, miáltal a szervezett zsidóság a tétova fiatalok, bizalmatlan középkorúak, szorongó idősök után nyúlna, s törekedne valamennyiüket a zsidóság széles értelemezett és különböző visszautakat kínáló szellemi közösségébe vonni.

Az asszimilációval szemben, ha önmagában nem is garantált sikerű, de lehetséges és talán szükséges eszköz megingott hitelű, régi szerveződések mellett új organizációk felkarolása, különösen akkor, ha a működési zavarokkal küszködő intézmények mereven elutasítják a kritikát és a megújítás irányába ható törekvéseket. E lehetőség már elvi szinten megnyilvánuló kizárása mindenképpen helytelen, és felkelti a gyanút, hogy szervezeti ér-

dekek homályosítják el a közösségi célt: a magyarországi zsidó társadalom újjászületését.

A Hitközség infrastruktúrája a szervezet vezetőinek törekvései nyomán a rendszerváltás óta újjászületett. Felújított zsinagógák, bővülő kórház, a Joint segítségével szociális ellátás, a ma is működő temetők rendbetétele egyaránt jelzi tevékenységük pozitív oldalát. Rendkívüli erőfeszítést igényel akárcsak a létesítmények szintentartása, ám az ingatlan-megállapodás nyomán létrejövő helyzet anyagi értelemben feltétlenül kiegyensúlyozottabbá teszi az intézmény-finanszírozást.

Mindez azonban kevés, sőt öncél, ha nem bővül a zsinagógajárók köre, ha a Hitközség nem gyakorol fokozódó, vonzó hatást a zsidó társadalom egészére, ha mindhiába adottak a keretek a vallási-közösségi élet remélt újraindulásához, az érdeklődők közül sokan távol tartják magukat a Hitközség, *e Hitközség* intézményeitől, mely néhány vezetője miatt erkölcsi hitelében mégsem volt képes megújulni. Hiba lenne tehát politikai céllal (s korántsem vallási megfontolásból) elvágni vagy korlátozni annak esélyét, hogy kapuin kívüli törekvések is folytatódhassanak.

Megerősödő világi szervezetek, vagy akár új ethoszt képviselő, a zsidó-zsidó párbeszéd iránt is fogékony hitközségek hosszútávon talán utánpótlást biztosíthatnának a ma sajnálatosan elöregedett, veszélyeztetett jövőjű, „egységes” vallási szervezetnek is. Az idézett deklarációk mögül felsejlő törekvés aligha.

(Folytatás a 2. oldalról)

lyek számára indokolt esetben méltányossági alapon a Közalapítvány saját vagyonából a hatvan éveseknek járó havi életjáradék összegével azonos támogatást nyújt.

A svájciak által fizetendő kártérítéssel kapcsolatban *Zoltai Gusztáv*, a Hitközség ügyvezető igazgatója, a Közalapítvány társelnöke, október 15-én a következőkről tájékoztatta lapunkat:

A napilapokban említett mintegy 16 ezer név után még további 2040 nevet tartalmazó listát adott New York-ban a WJRO (a zsidó kárpótlási világszervezet) képviselőinek és további 800-1000 kérelem vár még itthon elbírálásra. A magyarországi holocaust túlélők, akik még nem adtak be kárpótlási kérelmet, megtehetik ezt még ezután is, mert a beadási határidőnek nincs jogvesztő hatálya.

A WJRO már döntést hozott arról, hogy elsőként a kelet-európai túlélők-höz kell a kárpótlást eljuttatni. Az 1000 dolláros összeget a WJRO legutóbbi ülésén „egyszeri gyorssegélynek” nevezték. A svájci bankok már átutalták a szóban forgó összeget a WJRO New York-i központjába. Hogy ennek a magyar túlélőket megillető része, a személyenként 1000 dollár mikor és milyen formában jut el Magyarországra az érintettekhez, az már a WJRO döntésén múlik.

A svájciak által fizetendő kárpótlás a 60 éven alattiakra is vonatkozik, mivel ez a korhatár csak a magyarországi nyugdíjfolyósító intézetet köti.

Az ügyvezető igazgató azt a megol-

dást tartotta kívánatosnak, hogy a pénzt mihamarabb utalják át a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány bankszámlájára és az gondoskodjon az összeg „célbajuttatásáról”. Álláspontja szerint az idős emberek számára az lenne kedvező, ha forintban kapnák meg ezt az összeget, mert ezzel megkímélnék őket a pénzváltás fáradalmaitól.

Az ügyvezető igazgató arra a kérdésre nem tudott válaszolni, mi történik azoknak a jogosultaknak a pénzével, akik az eljárás befejezése előtt meghalnak, de elmondta, helyesnek tartaná, ha az örökösök ehhez hozzájutnának. (A listába vett jogosultak közül már mintegy 200-an haltak meg – a szerk.)

A fentieknek némileg ellentmond a WJRO-ban vezető szerepet betöltő World Jewish Congress ügyvezető igazgatójától, Elan Steinbergtől október 14-én Budapestre érkezett faxüzenet, amely szerint előreláthatólag hat héten belül megkezdődik tizenkétezer kelet-európai holocaust-túlélő számára, a fent említett összeg kifizetése, és „ebben a csoportban a magyar túlélők is benne lesznek”. Hasonló tartalmú üzenetet kapott Zoltai Gusztáv is a Svájci Bankszövetség holocaust-alapítványának titkárától. Az ügyvezetői igazgató azonban valószínűnek tartja, hogy itt elsősorban a magyarországiakról van szó, mert tudomása szerint más kelet-európai zsidó közösség még nem adott át listát a holocaust-túlélőkről. A 16 ezres és a 16 ezres szám közötti különbségre ő sem tudott magyarázatot adni.

Előfizetési akciónk nyertesei

Az alábbiakban közöljük első tíz előfizetők nevét, akik előfizetési akciónkban könyvcsomagot nyertek. A könyvcsomagok hétfőn és csütörtökön 13-17 között átvehetők a Szombat szerkesztőségében. Ezúton is gratulálunk a nyerteseknek!

1. Pál Magda, Budapest
2. Kovács László, Kecskemét
3. Hamburger Tibor, Montreal, Kanada
4. Vágó Lidia, Petah-Tikva, Izrael
5. Pollák Jenő, Budapest
6. Dr. Kovács István, Budapest
7. Natratits János, Budapest
8. Bakonyi Anikó, Budapest
9. Dr. H. György, Budapest
10. Murányi Antal, Budapest

Tények, számok az oktatásról

1997 szeptember 29-én sajtótájékoztatót tartottak a magyarországi zsidó oktatási intézmények vezetői a Budapesti Zsidó Hitközség (BZSH) épületében. A tájékoztatón jelen volt Zoltai Gusztáv, a BZSH ügyvezető igazgatója, valamint Orbán Ferenc, a hitközség oktatási felelőse.

Zoltai Gusztáv tudatta a jelenlévő mintegy tíz újságíróval, hogy az Anna Frank Gimnázium új épülete 1998 június 30-ra készül. Az új intézmény, ahol az óvodától a nemzetközi érettségig megszerzéséig tanulhatnak majd a gyerekek, a *Scheiber Sándor Oktatási Központ* nevet fogja viselni – tájékoztató az ügyvezető igazgató. (Az iskola tanárai az Új Életről értesültek a névváltozásról – mint az egy szülői értekezleten feltett kérdésre válaszul elhangzott. – a szerk.) A már működő gimnáziumi osztályok mellett a jövő évben megindul az elemi iskola első osztálya, ahová a – szintén a BZSH felügyelete alatt álló – Benjámin (azelőtt: Ben Jehuda) óvodából átvesszik a gyerekeket. Hogy az elemi tagozat felsőbb osztályai is elindulnak-e ugyanebben az évben, az a „keresletől” függ. Az iskola 6+6-os rendszerben működik majd, és lehetőség lesz a tizenharmadik esztendő is az iskolában tölteni, szakképzés céljából. Jelenleg az intézményben párhuzamosan működik a régi típusú 4 osztályos gimnázium és az új, 6 osztályos gimnázium első három évfolyama – egészítette ki az elhangzottakat **Kohn Gábor** megbízott igazgató. A nyugdíjba vonuló **Berend Rózsa** igazgató helyére pályázatot hirdetett a Hitközség.

Schöner Alfréd, a rabbiképző intézet új rektora, aki öt évre kapta meg kinevezését, tájékoztatót, hogy az általa vezetett intézmény új neve: *Országos Rabbiképző Intézet – Zsidó Egyetem*. Az egyetemi rangnak örvendő intézmény kebelében működő főiskola, a Pedagógium, eddigi két szaka (judaisztika tanári szak, szociális munkásképző szak) mellett 1998 januárjában tervezik beindítani a zsidó liturgia szakot, ahonnan kántorok, előimádkozók, tóraolvasók kerülhetnek majd ki

– elsősorban a vidéki zsidóság kádergondjainak enyhítésére. Hosszabb távon egy negyedik tagozat megindítását is tervezik: a már működő Yahalom Zsidó Szabadegyetem „nőné ki magát” művelődéstörténeti szakká. Számos magasan kvalifikált oktatót kerestek már meg az új szak ügyében, akik közül sokan mondtak igent. Remélik, hogy ezáltal intézményük – amely még az akkreditáció előtt áll – a tudományos kutatások és publikációk egyik – már a XXI. század elvárásainak is meg-

felelő – központja lesz – tájékoztatót a rektor.

A zsidó oktatás teljes vertikuma kiépült – összegezte az elhangzottakat **Orbán Ferenc** – az óvodától az egyetemig. Ebben a rendszerben jelenleg mintegy 1300 fiatal tanul.

Az oktatási intézmények vezetői ezután elmondták, hány gyerek tanul jelenleg náluk illetve hány gyerek iratkozott be az újonnan induló első évfolyamokra. Alábbi táblázatunkban ezeket a számokat közöljük.

	Összlétszám	első évfolyam létszáma
Benjámin óvoda	84 fő	18 fő
Anna Frank Gimnázium	170 fő	20+16 fő¹
Amerikai Alapítványi Iskola	212 fő	12 fő
elemi tagozat	81 fő	11 fő
gimnáziumi tagozat	131 fő	23 fő ²
Modern Üzleti Tudományok		
Főiskolája Bp.-i tagozat	80 fő	30 fő
Bet Menahem iskola	35 fő	16 fő
óvodai tagozat	32 fő	13 fő
iskolai tagozat ³	3 fő	3 fő
Lauder Javne Iskola	628 fő	142 fő⁶
óvoda	60 fő	16 fő
elemi iskola ⁴	267 fő	55 fő
gimnázium ⁵	301 fő	71 fő
Rabbiképző Intézet –		
Zsidó Egyetem	95 fő	26 fő
rabbiképző	11 fő	2 fő
judaisztika tanári szak	49 fő	12 fő
szociális munkás szak	35 fő	12 fő
liturgia szak ⁷		8-14 fő
Összesen	1304 fő	283 fő

1 4 osztályos gimnázium első osztálya + 6 osztályos gimnázium első osztálya.

2 Ebből 22 gyerek az elemi tagozatról jött.

3 Az első elemi ebben a tanévben indult.

4 Az elemisek mintegy harmada a Lauder óvodából jön.

5 A gimnáziumi első osztályosok döntő többsége az elemi tagozatról jön.

6 A tagozatok közötti mozgással együtt.

7 A szak januárban indul, a felvételi vizsgák még nem történtek meg. A létszám Schöner Alfréd rektor tájékoztató becslése.

A két évvel ezelőtt Prágában megrendezett hasonló szimpózium után idén június végén Strasbourgban zajlott az európai zsidóság jövőjének tervezésével foglalkozó második nemzetközi konferencia, melyre lapunk főszerkesztője is meghívást kapott.

Az alábbi összeállításban három, Strasbourgban elhangzott előadás írott változatát közöljük.

SHMUEL TRIGANO

Európai zsidó identitás a XXI. században

A kérdés, amelyen a konferencia szervezőinek a kérésére el kell most gondolkodnunk, igen problematikus. Ki nem mondtottan ugyanis azt feltételezi, hogy az európai integráció újraéledt, és hogy újra az európai identitás megformálója lett. Ennek az elfogadottnak tekintett tételnek az alapján várják el tőlünk, hogy számbavegyük, hol is tart ma a zsidóság.

Márpedig, ennél mi sem bizonytalánabb. Az európai folyamat, különösen 1989 óta, az európai identitásokból való számos romhalmazt gyártott, és erről a romhalmazról nem tudni ma még, hogy pusztulás eredményezte-e, avagy az újjáépítés előtt szükséges bontás terméke csupán. A nemzetállamok klasszikus keretei repedeznek, a modernitás szokásos támaszpontjai bizonytalanok lettek, ősi feszültségek újraéledtek. Mindent egybevéve azt mondhatjuk, hogy 1989 a háború után kezdődött korszak végét jelenti, azaz feloldja Európáról azt a két „jelzőlogót”, amit a II. Világháború és a Soá terhelte rá.

Stratégiai fontosságú átalakulás

Ez az újonnan létrejött körülmény sokszerűen érintette a zsidók helyzetét, amely a Soá, majd Izrael államának megalakulása után igen pontosan körülírható, új alapokon fogalmazódott újra, nevezetesen a szabad világban, és még specifikusabban: a kontinensen (ezzel Franciaországra utalnék).

Az újjászületés egyik legjelentősebb sajátossága az volt, hogy feltaláltak egy új fogalmat az identitást illetően: a demokratikus rendszerben élő zsidó közösséget. A zsidók visszaváltak francia állampolgárokká, akik százszázalékos elkötelezettséget vállaltak a haza ügyében, miközben jogot formálhattak – természetesen önkéntes alapon és jelképesen – egy másik közösségi hovatartozásra is: beletartozhattak a helyi zsidó közösségbe éppúgy, mint a nemzetközibe, azaz az Izraellel fennálló kapcsolatrendszerbe.

Újszerűen érintette mindez az emancipáció óta névtelenségben és individuálisan létező zsidó polgár állampolgári helyzetét. Ez az újdonság csupán kifejezésre juttatta azt a tényt, hogy az európai zsidókat, az állampolgárságuktól függetlenül, mint népet irtották ki, és ezzel kollektív sorsuk megpecsételődött.

E politikai és morfológiai átalakulás, amelynek a végső jelentőségét még nem is fogtuk fel igazán, azt jelentette, hogy a zsidók a háború utáni Európában a nemzeti keretek között teremtették újra a közösségeiket. A zsidó közösségek viszonylagos egységét és együttműködését ennek a külső, nemzeti keretnek az egysége tette lehetővé, egyetemben egy másik folyamattal: a zsidó közösséggel való azonosulással (amit az Izraellel való azonosulás csak tovább erősített a hatvanas-hetvenes években).

Ma azonban éppen ezek a nemzeti keretek gyöngülnek meg.

Az európai egyesülés folyamata eképpen a zsidó élet mára már megszilárdult kereteit (mint ahogy az európai társadalmakéit is) olyan alapvetően megrendíti, hogy már maguk az alapok is kérdésessé válnak. Talán már most egy új birodalom (az Egyesült Európa) megszületésének az előestéjén vagyunk, vagyis ott tartunk, hogy a régi nemzetállami keretek viszonylagossá válnak, sőt rombadőlnek. Az identitás a szó szoros értelmében, újra kérdésessé válik Európában. A zsidók számára ez jelentős stratégiai kihívást jelent, mivel eddig a modern nemzetállamok védőszámai alatt éltek, amelyek védelmet nyújtottak számukra a velük ellenséges, civil társadalmi mozgalmak ellen.

Paradox helyzet áll most elő. Miközben ez a folyamat egységesítő folyamat, éppen a nemzeti egységek és a nemzeti identitások gyengülnek majd meg, mind belső okok (az egyes régiók, vidékek és vallások felébredése), mind pedig külső okok folytán (az európai birodalom központi hatalmi szervei egyre nagyobb súllyal nehezednek a nemzeti kormányokra).

A ma Európát valóban veszélyeztető probléma tehát nem a pluralizmusból származik, hiszen az napjainkban már tagadhatatlan realitás, hanem éppen az egyesülésből fakad: mind abból az egyesülésből, ami az európai államok között megy végbe (federális típusú? centralizált?), mind pedig abból, ami az egyes, másodlagossá váló nemzeti társadalmak kebelén belül jön létre.

Az egyesülést tartjuk problémának, nem pedig a pluralizmust

Hasonlóképpen, a legnagyobb probléma, amely most majd a zsidó közösségekre nehezedik, egyáltalán nem a pluralizmusé, hiszen az ma már tényszerűen itt van, hanem az egyesülésből fakadó kérdések. A zsidó közösségek ma valójában szétesőben vannak.

A judaizmus vagy a cionizmus ma már nem képes összefogni a zsidóságot. A zsidóság frakciókra eshet szét, akár az izraeli politika egyes fordulatai, akár éppenséggel a modern ortodoxia visszavonulása következtében is. Ami az Izraellel való kapcsolatokat illeti, azok némileg feszültséggel terhesek. Ugyanakkor arról egy percre sem feledkezhetünk el, hogy

menynyire fontosak az izraeli kapcsolatok. Bármilyen döbbenetesen hangzik is, szinte semmilyen kapcsolat nem létezik Nyugat-Európa két legfontosabb zsidó közössége között (pedig Franciaországot és az Egyesült Királyságot csupán a La Manche csatoma alatti alagút választja el egymástól!), miközben az összes zsidó közösség külön-külön, kétoldalú kapcsolatot tart fenn Izrael Államával: az európai zsidók Jeruzsálemben szoktak egymással találkozni!

Ma Európában a **zsidó identitás három fő típusáról** beszélhetünk:

- Az identitás alapja a zsidó nép történelmi szerepe és (politikai-történelmi) kontinuitása; az önazonosság hangsúlyozottan az emlékezés funkciójára alapul: a történelem összes zsidó mártírjára, és különösképpen a Soára.

Az identitás „az emlékezés kötelességén” alapul, de ez a Soára emlékezés tisztán absztrakt, időtlen és szakrális marad, anélkül, hogy ráépülne a történelemre vagy a vallásra is, ugyanakkor bizonyos „világi” és átpolitizált célszerűséggel is rendelkezik: ez az emberi jogok illusztrációja és védelme nemzetközi viszonylatban

- Az identitás a vallás előírásainak és parancsainak a szigorú betartásán alapul, kevés érdeklődéssel akár a körülöttünk lévő világra, akár a zsidók közös életére.

A felsorolt három identitás-típus egymásnak is kölcsönösen hátat fordít, és hátat fordít a körülötte levő társadalomnak is, minthogy mindegyikük még mindig pária-sorsként éli meg a zsidóságot.

- A történelmi-politikai identitás a zsidók áldozatszerének az örökségére épül (ez a hivatkozási alap a zsidó kontinuitás védelmére éppen úgy, mint Izrael támogatására), és nem egy olyan felfogásra, amely sok-sok pozitív jelentésből fonódna össze.

- Az emberi jogok „szentsége”-identitás – amely a Soá örökségére épül – azaz, hogy programszerűen nem törődik sem a judaizmus értékeivel, sem a zsidók mindennapi életével, felvállal valamiféle szakralitást, és mindezt valami félreértelmezett univerzalizmus jegyében teszi; miközben pedig magát az európai társadalmak fölé helyezi, azt ambicionálja, hogy az egész világ lelkiismerete legyen.

- A vallásos identitás önmagába for-

dul, és úgy tetszik, csakis arra vágyik, hogy felélessze a gettók pária-létét.

A XXI. századi identitás

Az eljövendő évek zsidó identitását az az irányzat határozza majd meg, amelynek sikerül egyesítenie a zsidó létforma e három, fentebb felvillantott típusát, és ugyanakkor hitelesen képviselni is képes azt a környezet felé. E három, különböző zsidóság-felfogás nem áll kibékíthetetlenül szemben egymással. Hogy klasszikus fogalmakhoz folyamodjunk, e három zsidó típus a három klasszikus típusra emlékeztet: a próféta, a király és a pap típusára.

Mi tartotta egyben a zsidóságot a történelem folyamán? Belülről: a Tóra központi helye, a zsidók egymás közötti összetartása és Erec Izrael kitüntetett szerepe. E három kommunikációs csatoma biztosította a szétszórtnak nép egységét, és egyben a belső kapcsolatrendszerek legbiztosabb vívóanyagait is felkínálta. Kívülről: a zsidó-

Európa nem rendelkezik ma sem egy olyan átfogó gondolattal, sem pedig valamiféle kiúttal és reménységgel, amely fellelkesíthetné a tömegeket.

ság egysége egyrészt a kedvező történelmi helyzetektől függött, másrészt pedig attól, hogy a zsidóknak sikerült megtalálniuk a módját, hogyan közvetítsék a judaizmust a nem-zsidó környezetük felé: igyekeztek ápolni a jó kapcsolatokat a tehetős és befolyásos körökkel, így igény szintjüket tekintve a zsidók semmiben sem maradtak el azoktól, ugyanakkor egyértelműen meg is különböztették magukat tőlük.

Mi tarthatja egyben a zsidóságot ma? A zsidó sors egy új, közös alapon nyugvó felfogásának a kidolgozása: nevezetesen az európai zsidók összefogása és hathatós együttműködése mind saját közösségeiken belül, mind pedig egy globális, európai szinten. Enélkül a spirituális és kulturális dimenzió nélkül minden, a jövőre irányuló elképzelés csupán üres színházi díszlet marad, ami nélkülözi magát a „darábot”, azaz a lényegi megalapozást. Valójában – ezt támasztják alá a szociológiai vizsgálatok is – egy nagy eszme nélkül, amelynek a legitimitása a dolgok végső értelméből származik, és amely emiatt képes az embereket jelen életüket és a jövőjüket tekintve egyaránt maga mellé

állítani, semmilyen intézmény vagy szervezet nem működhet hathatósan, jobban mondva: nem létezhet.

Néhány szót ejtenék a **lehetséges együttműködés modelljéről**. Bármelyik zsidó identitást választjuk is magunknak, ha zsidó egységre törekszünk, semmiképpen sem spórolhatjuk meg magunknak a judaizmust. „Judaizmuson” akár vallási, akár kulturális jelentését is érthetjük. Ennek érdekében neki kell gyűrköznünk, hogy felépítsük a judaizmus új épületét, amely az örökségek közül a legalapvetőbb értékeket részesítené majd előnyben, abból a célból, hogy mindkét csoportnak felkínáljon egy olyan kulturális mintát, amely képes őket integrálni, arra is készen, hogy ezen a közös alapon túlmenően mindegyik áramlat már a saját logikájának megfelelően folytassa az útját.

A „Tóra” fogalma – amely a judaizmus alappillére – jelképezheti ezt az új épületet: a Tóra Kinyilatkoztatás, de egyben egy könyv is, a Könyvek Könyve.

A hívők úgy olvashatják, mint a kinyilatkoztatások könyvét, a nem-hívők számára pedig van egy kulturális olvasata is. A Könyv központi szerepének ez az alapvetése,

amely az imént említett ambivalenciára alapul, a különböző zsidó identitások közötti „legkisebb közös többszörös” szerepét töltheti be.

A Könyvhöz fűződő kapcsolat a következő okok miatt fontos:

- Az egyik ok belső: a 60-as évek óta Izrael lett a zsidó világ központja, márpedig egy állam – legyen az akár a zsidó állam – nem helyettesítheti a Könyvet, ha közös alapja akar lenni egy olyan nép életének, mint a zsidó, amelynek csupán az egyik része él az Államban, míg a másik része szétszórtnak a világban.

- A másik ok külső: ha nem támaszkodik az eképpen újradefiniált judaizmusra (a judaizmus mint életforma, mint filozófia, mint jelképrendszer), akkor a zsidósághoz tartozás nem jelenthet többet, mint pusztán etnikai, önmagában is elégséges odatartozást, ami eképpen viszont elveszíti minden sajátosságát a másfajta hovatarozások ellenében, elveszíti egyetemes léptékét, és egész kreativitását is.

- Egy olyan birodalmi rendszerben, mint amilyen a jövőendő Európa is lesz, a

zsidó identitásnak olyan kritériuma, mint amilyen a pusztán területi-állami (aminek sehol sincs homogén földrajzi alapja), esélytelen az egyetemessé válásban éppen úgy, mint a zsidók egyesítésében is; hacsak nem képes kifejezésre juttatni a judaizmushoz fűződő kapcsolatát is, nincs esélye sem az egyetemessé válásra, sem pedig arra, hogy valamennyi zsidót egyesítse.

● Valójában, ha morfológiai és strukturális szempontból nézzük, az a judaizmus, ami több, mint a részleges identitások összessége, képes az európai egyetemesség magaslatára emelkedni, és ott megmérettetni.

Hol van hát ez a nagy **eszme**? Ez az, ami a leginkább hiányzik ma az európaiaknak, köztük a zsidóknak is. Európa nem rendelkezik ma sem egy olyan átfogó gondolattal, sem pedig valamiféle kiúttal és reménységgel, amely fellelkesíthetné a tömegeket. Unalmas és távoli, technokrata tervei vannak csupán, egy olyan gazdasági eljárás részeként, amelynek nincsen se lelke, se szelleme. (Lehet, hogy jobb is ez így, mert Európa ahányszor csak talált

magának egy nagy eszmét a múltban, azt mindig egy zsamok igája alatt tette (Napóleon, Hitler...).

Egy nagy, mozgósító eszme nélkül viszont a zsidók nehezen tudják közvetíteni a sajátosságukat a környezetük számára, amely környezet ráadásul lassanként eltűnőben van. Hogyan is lehetne integrálódni egy dezintegrálódó millióba? Márpedig ma éppen erről van szó: az európai kultúra egy jelentéktelen korszakában élünk. Az európai aréna küzdőterébe egyetlenegy nagy, európai eszme képes ma kilépni: II. János Pál pápa „új ígéhirdetése”, amit nagyon komolyan kell vennünk, minthogy a pápa olyan jelképes erővel rendelkezik, amely képes összehozni még Közép-Európa hét államelnökét is, mint ahogy azt nemrég tette. Ahhoz, hogy egy ekkora horderejű hiteli döntéshez hasonló rangú és súlyú eszmével csatlakozzon, Európában a judaizmus tűnik stratégiailag a leginkább felvértezettnek.

Ez a ténymegállapítás ugyanakkor nem jár gyakorlati következményekkel mindaddig, amíg fel nem tűnik egy sor olyan vezető, aki képes erre a rész

szintézisre, és akinek megvan a tekintélye is hozzá – enélkül ugyanis semmilyen, egyébként globális eszme sem lehet hatékony. Manapság hiánycikk a jó vezető: gyakran, ha éppen nem a rabbik fordulnak el a zsidó néptől, akkor a közösségi vezetők fordítanak hátat a judaizmusnak, miközben az értelmiségiek egyre jobban eltávolodnak mind a zsidóságtól, mind pedig a judaizmustól, annak a tisztán teoretikus elképzelésnek a reményében, hogy eképpen az egyetemességbe kapaszkodhatnak.

A zsidó sorsot irányító alapeszmének feltétlenül szembe kellene néznie azzal a két nagy kihívással, ami az európai judaizmust alapvetően meghatározta: a Soával és a zsidó állam létrejöttével.

Milyen alapokra építhetjük, és hogyan legitimálhatjuk azt a zsidóságot, ami Európában maradt a Soá után? – ez az első problémánk. Milyen alapokra építhetjük, és hogyan legitimizálhatjuk azt a zsidósá-

*Egy nagy, mozgósító eszme nélkül
viszont a zsidók nehezen tudják közvetíteni
a sajátosságukat a környezetük számára,
amely környezet ráadásul
lassanként eltűnőben van.*

got, ami Európában maradt a zsidó állam megalakulása után is, miközben Izrael közvetlenül is befolyásolja Európa történetét? – ez a második probléma.

Egészen mostanáig, a háború utáni korszak ányékában élve, felfüggesztettük ezeket a kérdéseket. 1989 után azonban ez már nem lehetséges többé. Szembe kell néznünk velük.

A Soá után már semmi se lehet ugyanolyan, és semminek sem szabad ugyanolyannak lennie, mint annak előtt, mivel a zsidóság modem beolvadási mintája képtelennek mutatkozott arra, hogy megvédje a zsidók életét. Ha mindaz a szenvedés, amin a zsidóság keresztülment, csupán arra volt elég, hogy felépüljön néhány emlékmű, és ennek utána a zsidók ugyanott folytathassák, ahol azelőtt abba hagyták, mármint hogy a legnagyobb lelki békében kergethessék a dicsőséget és a gazdagságot, akkor ebben az európai zsidó identitásban van valami obszcén és mélységesen méltatlan.

Az a tény, hogy nem Izraelt, a XX. századi zsidó történelem sarkalatos térségét választottuk, jelentős súlyként nehezedik

a mi generációnk vállára, ahogy apánkéra és a fiainkéra is. Így áll a helyzet a jelenben, de vajon mit hoz a jövő? Lehet, hogy ez a választásunk a jövőben éppen a zsidóság megszűnéséhez vezet majd.

Az egzisztenciálisan létező legitimitás belső ragyogása nélkül minden érv, ami létezésünk miértjét és hogyanját igazolná, sőt maga a közösségi élet is romlásnak indul és kihúny. Márpedig ilyen helyzetben mi lehetne az európai zsidóság létének a végső igazolása?

Ennek a tépelődésnek és belső nyugtalanságnak a tudata nélkül, amely valamiféle morális és spirituális, avagy intellektuális heroizmus felé hajt bennünket, nem tehetünk szert az átfogó eszmére sem a jelenben, sem pedig a jövőben. Ez a tudat csakis akkor létezhet, ha a zsidó gondolkodás megőrzi a mozgékonyágát, a kritikai hozzáállását minden hatalommal és birodalommal szemben, valamint azt az élénk száműzetés-tudatot is, amelyben bennefoglaltatik az egész világ, de az egyetemes keresés is: a Jelenlét visszatérének a kutatása. Egy olyan zsidó tudat viszont, amely a gazda jóllakott elégedettségével tér nyugovóra, megérdemli, hogy eltűnjön egyszer és mindenkorra.

Ha mindezek a feltételek egyszerre lesznek majd jelen, akkor valóban, az európai judaizmus újra meggyújthatja magában az örök Izrael szellemiségének a lángját, hallathatja hangját az európai népek együttesében, és bizonyos jelentőséget kaphat a zsidó történelemben is, amely e mélyreható változás segítségével radikális fordulatot vehetne.

Óriási ennek az elvárásnak a súlya, amely most a zsidóság életére nehezedik, de az európai zsidóság nem szabadulhat meg most ettől a kihívástól, arra a szerepkörre hivatkozva, amit a XIX. században egyfolytában játszott, de arra hivatkozva sem, ami ugyan félreértett, mégis döntően fontos szerepnek bizonyult, nyomban a Soá után. A judaizmus eddig bármikor, amikor a modem korban kinyitotta a száját, tudott valami fontosat mondani az emberiségnek, és éppen ezeknek az előzményeknek a nyomdokán haladva, nem szabadna beletörödnie az alacsonyabbrendű ambíciókba. Kérdés: van-e még ma is választása?

Pécsi Katalin fordítása

Shmuel Trigano a Paris X. Nanterre Egyetem szociológiaprofesszora (Franciaország)

DIANA PINTO

Új zsidó azonosság- tudat az 1989 utáni Európában

Bevezetés

Európa ma új entitás, ám nem a már régóta beharangozott – és gyakran csatlódást keltő – multinacionális, technokrata Európai Unió értelmében, hanem jóval mélyebb történelmi értelemben. A gazdasági integráció és a maastrichti szerződés Európáját ne tévesszük össze azzal az Európával, amelynek kultúrája és történelme újraértékelésre vár, miután végre eljött az a pillanat, amikor végérvényesen megszabadult a nacionalizmus és más ideológiák kényszerzubbonyától. A mai, a kelet-európai rendszerváltások utáni Európa nem a háború előtti dőlyfős kontinens halovány mása, amely a tobzódó nacionalizmus, a gazdasági recesszió, a rasszizmus és az idegengyűlölet megoldatlan problémáival küszködik, még ha némely kortárs Kasszandra ezt így is láttatná. Mindezen problémák valóban léteznek, még ha egészen más kontextusban is, hiszen a berlini fal leomlása valamennyi európai, így az európai zsidóság számára is új történelmi paradigma-váltást jelez.

Az európaiaknak hozzá kell szokniuk, hogy szinte merőben új kontinensen élnek; a zsidóknak – kiváltképp az európai zsidóknak – pedig még ennél is sokkalatlanabb jelenséggel kell megbirkózniuk, nevezetesen azzal, hogy az európai történelem során talán sohasem adódott a jelenlegihez hasonló kedvező pillanat. Annak érdekében, hogy ezt megértsék, a zsidóknak, nem kis érzelmi erőfeszítés árán, de koncepcionálisan szakítaniuk kell szenvedésekkel teli közelmúltjukkal. El kell fogadniuk azt, ami érzelmi talán elfogadhatatlan: a holocaust mindörökké elsöpörte a háború előtti kelet-európai zsidó életformákat. Még ha a világ zsidósága szerint a kelet-

európai adta is az európai zsidó identitás esszenciáját, elpusztítása mégsem jelentette a zsidóság európai jelenlétének végét.

1989 – a változások kora

A zsidóknak azt is tudatosítaniuk kellene, hogy saját közösségük is a változások korát éli. Az európai zsidóság vonatkozásában ez a változás négy alapvető fontosságú és hosszú távú momentumban ragadható meg: a berlini fal leomlása 1989-ben, amely megteremtette a nyitott és demokratikus kelet-európai térséget, az izraeli-arab békefolyamat, melynek eredményeként szinte valamennyi arab állam elismerte Izraelt, Izrael Állam elismerése a Vatikán által, illetve a Vatikán legújabb törekvése, hogy a katolikus egyház mind vallási, mind kulturális értelemben nyitottabbá váljon a judaizmus iránt, és végül a Holocaust ötvenedik évfordulója, mely ezt a katasztrófát az egyetemes európai történelem részévé tette.

A berlini fal leomlása és a kommunizmus bukása során létrejövő nyitott kelet-európai térség egyúttal azt is jelenti, hogy az európai történelem során első ízben nincsenek „fogoly” zsidók a kontinensen (vagy bárhol másutt a világon). Minden európai zsidó számára adott a lehetőség, hogy kivándoroljon Erecbe. A másik, nem kevésbé fontos jelenség pedig az, hogy ma minden egyes európai zsidó úgymond „önkéntes alapon” az.

A növekvő nemzetközi elismertség és legitimitás dacára, Izrael ma politikai identitásválsággal küszködik, melyhez hozzájárult a Rabin-gyilkosság, a közel-múlt bombamerényletei, illetve a legutóbbi, az izraeli társadalom megosztottságát tükröző választások eredményei. Az ultraortodox szabrék (illetve az amerikai bevándorlók egy csoportja) tudato-

san tépik el a nyugati demokratikus hagyományhoz kapcsolódó érzelmi és intellektuális köteleket (Rabin gyilkosa is ebből a körből került ki). Ennek hatására még az is megeshet, hogy az izraeliek ismét felfedezik azt az Európát, melyben az államalapító atyák nevelkedtek, és felkutatják azokat a kapcsokat, melyek Európához kötik őket. A századelő cionista pionirjai, a zsidó állam megteremtéséért harcolók, és a holocaust nemzedéke egyaránt magukénak vallották Európa humanista, kulturális és politikai értékeit, még ha ezeket az értékeket olykor alárendelték is a cionista álmok megvalósításának. A helyzet napjainkra megváltozott: szembesülve az újkori zsidó zéltákkal, az izraelieknek most az a feladatuk, hogy megújítsák az európai diaszpóramúlthoz fűződő köteleiket és ismét kinyilvánítsák azokat az egyetemes értékeket, melyeken államuk felépült.

Izrael kapcsolata Európával és az európai zsidósággal csak erősödhet e megváltozott körülmények között – az ország biztonsága és fennmaradása feletti aggodalom helyett Izraelnek saját identitásának és értékeinek jóval bonyolultabb problémájával kell megküzdenie.

A különböző keresztény felekezetekkel, és különösen a katolikus egyházzal folytatott dialógus ugyancsak kihat a zsidóság egészére. Amikor a Vatikán elismerte Izraelt, ezzel véget vetett a mintegy kétezer éves, az egyház által is támogatott antiszemitizmusnak, valamint a vallási, kulturális, illetve etnikai szempontból egységesnek tekintett zsidósággal szembeni ellenségeskedésnek. A katolikus egyház és a judaizmus viszonyának az átértékelése egyúttal annak a talpkőnek az eltávolítását is jelenti, melyen Európa történelmi identitásának legátalmasabb pillére állt. Éppen ezért, most már a zsidók feladata, hogy a judaizmust olyan élő, nyitott és kreatív vallásként mutassák be, amely nem csupán bizonyos kevesekkel, hanem a nem-zsidó „másokkal” is törődik.

A holocaust beemelése az európai történelem főáramlatába és a kortárs európai tudatban elfoglalt szimbolikusan központi helye ötven évvel a holocaust után minden bizonnyal felszabadító hatással lesz az európai zsidóságra. A zsidók egyéni és kollektív tapasztalata ezáltal szerves része lett a kontinens történelmi múltjának. Európához való „tartozásuk”

elismerése – még ha töméntelen szenvedésük árán is – lehetővé teszi, hogy a zsidók új perspektívából vegyék szemügyre sokrétű múltjukat. Lehetővé teszi, hogy a holocaust utáni európai zsidó létet pozitív élményként, s ne csupán a gazdag, háború előtti közösségi élet maradványaként éljék meg. A kimondhatatlan cezúra idővel minden bizonnyal az újjáalkotott európai identitáshoz vezető út, semmint elválasztó szakadék lesz.

A zsidók szabad mozgását a kontinensen a történelem során először nem gátolják politikai vagy ideológiai korlátok. A holocaust beemelése az európai történelem fősodrába fontos szerepet kínál a zsidóknak a modern Európában. Ők is a kontinenshez „tartoznak”, s mindenki máshoz hasonlóan válogathatnak-választhatnak a számtalan identitás közül, új mintákká ötvözve a kiemelt motívumokat. Ezt az Európa-szerzte egyre inkább elfogadottá váló azonosságtudatot az egyéni szabadságjogok és a szabad sajtó erősödése teszik lehetővé. Mind nyugaton, mind keleten egyre erősödik a mindenféle önkifejezést támogató civil társadalom.

Ez a minőségi változás arra sarkallhatja a zsidókat, bárhol is éljenek a kontinensen, hogy minél tevékenyebben ki nyilvánítsák európai identitásukat, hiszen ez garantálhatja leginkább kollektív jogaikat az új demokratikus és pluralisztikus térségben. A zsidók és bármely más csoport csakis európai szinten vehetik fel a harcot az intolerancia erőivel szemben. Egy sokszínű, a szívérvány minden színében pompázó változatos Európát kell megvédeniük.

Az európai identitás szükségessége

A zsidóknak élniük kell az új paradigma adta lehetőségekkel, és meg kell teremteniük saját európai identitásukat. Ez az anakronisztikus alternatívákhoz – a feltétel nélküli patriotizmus, a teljes asszimiláció, illetve a környező kultúra iránti teljes közömbösség – való visszatérés nélkül is megvalósítható. Európa olyan keretet nyújthat a zsidóknak, melyben azonosulhatnak a kontinens problémáival és kihívásaival, olyanokkal, melyek talán sem Amerikában, sem Izrael-

ben nem jelentkeznek. A zsidók számára Európa most formálódik, és éppen ez teszi lehetővé, hogy „európaiakká” váljanak.

Új zsidók Európában: a paradigmaváltás

Az európai szemléletmód és értékek változásával a zsidók attitűdjei és értékei is változnak – vagy legalábbis változniuk kellene – a tekintetben miként élnek s főképp: miként szemlélik saját magukat. Mivel a mai Európában a zsidók alapvetően „önkéntes alapon” azok, folyamatos jelenlétük az európai társadalmakban tudatos személyes elkötelezettséget tükröz, különösen Kelet-Európában és a Szovjetunió utódállamaiban.

Azok a zsidók, akik a mai roppant individualisztikus, anyagi és vallásilag közömbös demokráciákban kinyilvánítják zsidó identitásukat voltaképp egzisztenciális nyilatkozatot tesznek. Éppoly könnyen választhatnák az anonimitást, feladván zsidóságukat – s ezt természetesen meg is tehetik, hiszen ez a pluralista demokráciával járó egyik „jog”. Csakis az autoritárius társadalmakban lesz a zsidó hivatalosan, és állandó jelleggel is „zsidó”. Az a tény, hogy a zsidóság jelentős hányada mégis úgy döntött, hogy nem tűnik el a szabad társadalom kavalkádjá-

Az európai társadalmakban keletkezett újfajta „zsidó tér” alighanem ahhoz a megkésett felismeréshez kapcsolódik, hogy mit is veszített a világ a zsidók elpusztításával.

ban erős motivációt sejtet és mindenekelőtt azt a törekvést, hogy zsidóságukat pozitívan határozzák meg. Ezek a zsidók saját maguk határozzák meg, hogy számukra mit jelent a zsidóság, hiszen sokféleképpen lehet a „törzshöz” tartozni. Egy demokratikus, pluralista társadalomban vallási, kulturális, intellektuális, sőt politikai értelemben is lehet valaki zsidó. Ez mindig így volt Izraelben és Amerikában, s most már Európában is egyre inkább ez a helyzet, hiszen nem léteznek már olyan államok vagy zsidó szervezetek, melyek hivatalosan elrendelnék a „zsidóságot” vagy kiosztanák az ezzel járó jogokat és kötelezettségeket.

Az új európai zsidó identitás megteremtése magával hozza, hogy a zsidók

azonosuljanak azzal a civil társadalommal, melyben élnek. Már nem az államhoz kell kötődniük, amely kötődés nagyban meghatározta a háború utáni zsidó közösségek többségét – nem csupán Kelet-, hanem Nyugat-Európában is, ahol a közösséget általában kiemelkedő személyiségek képviselik. Az efféle intézményi berendezkedésnek megvan ugyan a pragmatikus haszna, de legalább ennyire fontos, hogy az európai zsidóság beléssa: az állam nem csak megvédheti, de el is pusztíthatja őket. A modern világban a biztonság és a szabadság a különböző közösségek és civil szervezetek közötti kapcsolatok, s nem az éppen hatalmon lévőkhöz fűződő különleges viszony függvénye. Mivel a zsidók teljes jogú tagjai a civil társadalomnak, nyugodtan kapcsolatba léphetnek más országok, így Amerika és Izrael zsidó polgáraival.

Önkéntes zsidók a pluralista demokráciákban

Idővel a zsidó identitás is rugalmasabbá válik: a vallási törvények szigorú meghatározása – mely szerint zsidó az, aki zsidó anyától született – enyhül. Ugyanakkor, ha valaki történetesen zsidó, ez nem zárja ki más identitás lehetőségét: bizonyos helyzetekben kisebb vagy nagyobb jelentőséget kap, s nem rendelkezik majd állandó, statikus jelleggel.

Az új, európai zsidó identitás egyik meghatározó vonása talán épp az lesz, hogy a zsidók önkifejezése nem csupán zsidó, hanem egyúttal európai tartalommal is megtelik. Identitásuk két összetevőjének egymáshoz hangolása pedig kifejezi majd az európai zsidó jelenlét egyedülálló jellegét.

A „zsidó tér” megteremtése ötven évvel a holocaust után

A háború emlékének elhalványulása, a csatazaj és a személyes fájdalmak, szenvedések elcsitulta ellenére a holocaust mindmáig különös jelentőséggel bír. Az ötvenéves megemlékezések során – melyek Hitler hatalomra kerülésének évfordulójától a 2. világháború végét felidéző 1995. évi megemlékezésekig ölelték fel a fontosabb eseményeket – jelentős számban avattak új zsidó emlékműveket, nyitlak új zsidó múzeumok és rendeztek különféle zsidó tárgyú kiállítások-

kat, és sor került számos jelentős zsidó épület helyreállítására. A zsidók jelenléte – illetve jelenlétük hiánya – oly módon vált fizikailag is tapinthatóvá, ami a háború utáni években, sőt évtizedekben elképzelhetetlen volt. Ezekben az években a holocaust felidézése és a borzalmakra való emlékezés zsidó belügynek minősült, vagy afféle lábujjgyezetté vált az antisziszta és ellenállási mozgalmak nemzeti történelmében. Az európai társadalmakban keletkezett újfajta „zsidó tér” alighanem ahhoz a megkésett felismeréshez kapcsolódik, hogy mit is veszített a világ a zsidók elpusztításával. Ebben az értelemben a holocaust teremtette meg az új „zsidó tér” létrehozásának lehetőségét, bár paraméterei mára jócskán kibővültek.

Valamennyi ország tüzetesen átfésüli történelmét, hogy a zsidó jelenlét akár legparányibb jelére rábukkanjon. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a „zsidó dolgokban” bővelkedő „zsidó tér” nem függ az adott ország zsidó közösségének nagyságától vagy akár meglététől. Sőt, olykor még az is megeshet, hogy minél nagyobb ez a „zsidó tér”, annál kisebb a zsidók lélekszáma. Az olyan országokban mint Nagy-Britannia vagy Franciaország, ahol a zsidók élnek és aktív közösségi életet élnek, talán kisebb ez a közösségi létől független „zsidó tér” mint Németországban, ahol a zsidó közösség jóval kisebb mint a háború előtti és tagjai nem csak a hajdani közösséget alkotó zsidók leszármazottaitól kerülnek ki; a németországi „zsidó tér” kétségkívül a leglenyűgözőbb egész Európában. Ez a „tér” szinte határtalan: nem zsidók is abban a biztos tudatban szereznek egyetemi fokozatot a judaisztika bármely területén, hogy egy dinamikus fejlődő tudományágat művelhetnek. Az olyan országok, mint Lengyelország és Spanyolország – ahol egykor virágzó zsidó közösségek éltek – az elmúlt években megteremtették országuk „zsidó tereit”, s a többi ország is követi példájukat: a maranusi közösség felfedezése a portugáliai Belmonte-ban vagy a középkorban prosperáló szicíliai zsidó közösség életének felidézése emlithető.

A zsidók számára ma a legfontosabb kérdés, miként viszonyuljanak ehhez a „zsidó térhez”: töltsék ki, egészítsék ki vagy éppenséggel határolódjanak el? Az új európai zsidó identitás szempontjából

igen fontos, hogy ez a tér nyitott maradjon, s ne a zsidók monopolizálják, még ha fennáll is az a veszély, hogy élő zsidók nélkül az efféle „tér” múzeumává válik. Az új zsidó identitásnak kulturális kölcsönhatáson, közös reflektáláson és közös tevékenységeken kell alapulnia, melyben a zsidó identitás és érdek találkozik a tágabb nemzeti közösség identitásával és érdekeivel. A vallásos és vallástalan egyaránt élhet egy ilyesféle térben, melynek végső rendeltetése az európai tudat gazdagítása és az ahhoz vezető utak kiépítése.

Az európai zsidóságnak szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy a „zsidó” – mint olyan – rejtélyes lény a nem zsidók számára, akik aligha tudhatják, hogy ez valási, etnikai, intellektuális, kulturális, vagy esetleg politikai identitást takar-e. A mai, modern judaizmus sokrétűségének – és belső feszültségeinek – nyílt feltárása jelentheti az első lépést egy dinamikus és pluralista európai zsidó identitás megteremtése felé.

Az európai zsidóságnak az új európai demokratikus pluralizmus aktív tagjává kell válnia: nem lehetnek csupán zsidók, akik történetesen Európában élnek. A legjobb európai hagyományoknak megfelelően nyitott és pozitív viszonyra kell törekedniük társadalmuk demokratikus erőivel. Ehhez mindenképp arra van szükség, hogy nyilvánosan is elfogadják a judaizmust a maga teljességében. Az európai zsidóságnak szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy a „zsidó” – mint olyan – rejtélyes lény a nem zsidók számára, akik aligha tudhatják, hogy ez valási, etnikai, intellektuális, kulturális, vagy esetleg politikai identitást takar-e. A mai, modern judaizmus sokrétűségének – és belső feszültségeinek – nyílt feltárása jelentheti az első lépést egy dinamikus és pluralista európai zsidó identitás megteremtése felé. Ezáltal az európai zsidóság nyugodtan tekinthet a jövő elé, anélkül, hogy felednie kellene a múltat.

Az európai zsidó identitás megteremtése

Európa „önkéntes” zsidói ma szabadon választhatják meg zsidó identitásuk

mibenlétét. Vessünk egy pillantást a lehetséges zsidó identitás két szélső pólusára, mert ez talán rávilágít arra, melyik formája válik dominánssá. Az egyik végén találjuk az asszimilált „izraelitát”, ki-nek zsidó identitása lehelletfinom zsidó kötődéseken és a zsidó hagyomány iránti humanista tiszteleten alapul. Az „izraeliták” egyetlen vágya, hogy olyanokká váljanak, mint bárki más az országban.

Ugyancsak feltűnő az egyik holocaust előtti zsidó típus, az öngyűlölő zsidó eltűnése. Most, hogy a zsidók úgymond „eltűnhetnek” a társadalomban, ennek a szomorú, mélabús típusnak sem kell az ősei által ráhagyományozott identitás terhére cipelnie.

A másik szélső típust az ultraortodox zsidók képviselik, akik egy önmagába zárkozó és örök zsidó vallási identitás szerint határozzák meg magukat, amely nem mentes a kvázi-rasszista felhangoktól sem. Ezek a zsidók saját önkéntes gettóikban élnek: életmódjuk és társadalmi

kapcsolataik révén tudatosan zárkóznak el attól a társadalomtól, melyben élnek. A világhoz csupán a modern piacgazdaságon keresztül kötődnek, melyben gyakran igen funkcionális szerepet játszanak. Egyedül a Tóra iránt éreznek elkötelezettséget. Minden más történelmi esetlegesség. A demokrácia iránti elkötelezettség hiányát jól példázza az ultraortodoxok viszonya Izrael államához, még jóval a Rabin meggyilkolása előtti időkben is.

Az európai zsidó identitás lehetséges módzatai tehát e két szélső pólus között helyezkednek el.

A európai zsidó identitás kialakítását döntően befolyásolja, miképpen határozzák meg Európához tartozásuk – s egyúttal különbözőségük – lényegét. Ez az önmeghatározás egyúttal fontos viszonyítási pontként szolgál a modern pluralista társadalmak más csoportjainak is.

A holocaust, majd Izrael Állam megalapítása megerősítette a háború utáni zsidóságban azt az érzést, hogy közös sorsú néphez tartoznak. Ettől kezdve nem nyugodtak bele, hogy kizárólag nemzeti vagy vallási értelemben határozzák meg

őket (utóbbit főleg azért nem, mivel nem minden zsidó vallásos).

A zsidók nem képeznek kisebbséget (illetve csupán abban az esetben, ha a szűken vett számokat tekintjük). A kisebbségeket a többséghez való viszonyában határozzák meg, s ebben az esetben ismét felmerül a kérdés: milyen értelemben képeznek a zsidók kisebbséget: vallási, etnikai, netalán nyelvi értelemben? E kategóriák ma már értelmetlenek.

S itt ismét hangsúlyozni kell Izrael Állam fontosságát. Miután a zsidók megteremtették saját országukat, az európai zsidók már nem követelhetnek maguknak kisebbségi vagy etnikai státust, hiszen ezzel nem más állítanak, mint hogy ők Európában élő izraeliek – kevés az olyan európai vagy bármely, a világ más részén élő zsidó, aki ekként határozná meg magát, függetlenül Izraelhez való viszonyuktól.

A többes kötődés elfogadása

Megérett az idő arra, hogy a zsidóság bonyolult, s gyakran összefonódó szövédéjének szálait megvizsgáljuk, s nyíltan bevalljuk, amit minden egyes diaszpórában élő zsidó jól tud: szinte lehetetlen a „zsidó identitás” vegytiszta meghatározása. A hovatartozás abszolút meghatározása alapvetően a nacionalista és autoritárius társadalmak jellemzője.

A holocaust után a nyugat-európai zsidóság szabadon mozoghatott a többes kötődések kialakította hálózatban. Kampányokat folytathattak Izrael vagy a szovjet zsidóság érdekeiért, s tehették ezt olyan intenzitással, amely gyakran felülmúlta saját országok külpolitikáját, s ugyanakkor nem kellett cenzúráról vagy más retorzióktól tartaniuk.

A zsidóság többes kötődésének elfogadása azonban ezideig hallgatólagos volt. A jövőbeni Európában ennek explicité kell válnia, s nem csupán a zsidók, hanem más csoportok vonatkozásában is. Ami hallgatólagosan a zsidók jogává vált a büntudat miatt, annak inherens demokratikus joggá kell válnia.

A zsidóknak ne kelljen megvédeniük többféle kötődéseiket vagy azt, miképpen érzik magukat zsidóknak; ehelyett nyíltan kell vállalniuk, mint az egyik lehetséges *modus vivendi* egy pluralista

társadalomban. S mivel a nem zsidók legalább ennyire bonyolult identitással rendelkeznek, nem kell rögvést az antiszemitizmus ördögét a falra festeni, ha valami negatívum elhangzik a zsidóságról. Jelenleg a nem zsidók legfeljebb szépek lehetnek, de okosak nem, akár elfeledkeznek a zsidó perspektíváról, akár felidéznek azt, hiszen ami az egyik zsidó szerint közhely, a másik szerint a szintizta igazság. A zsidók jobban

nem kell rögvést az antiszemitizmus ördögét a falra festeni, ha valami negatívum elhangzik a zsidóságról.

szik, ha erejüket a valós antiszemita megnyilvánulások elleni küzdelemre tartalékolják.

S ami a legfontosabb: a „zsidóság” ma inkább a működő pluralista demokráciák megnyilvánulásának egyike jele, semmint egy speciális kategória, mely más csoportoktól megtagadott különleges jogokkal és privilégiumokkal (valamint tabukkal) rendelkezik. A zsidók csakis ebben a szellemben válhatnak részeseivé egy új módon meghatározott nemzeti és európai „hovatartozásnak”.

Az új nemzeti és európai „hovatartozás” meghatározása

Mind Nyugat-, mind Kelet-Európában a zsidók határozott álláspontokat képviselnek a politikai, kulturális és társadalmi élet különböző terein, s ez nem mindig kötődik zsidóságukhoz vagy a „mi a jó a zsidóknak?” beidegződéshez. Az amerikai zsidókhoz hasonlóan, az európai zsidók is többféle identitással rendelkeznek: nem pusztán és kizárólag zsidók. Ámbár sokan ezt a gyengeség megnyilvánulásának, illetve az európai zsidóság eltűnésének riasztó jelének tekintik, valóban: a zsidóság európai újjáéledéseként is értékelhető, hiszen rákényszeríti az egyházakkal, illetve más csoportokkal folytatott dialógusra, melyek ma szívesen hajlanak az efféle párbeszédre. A jelenségnek ez az ámyaltabb olvasata a szélesebb demokratikus pluralizmus iránti elkötelezettség kontextusába helyezi a judaizmust.

A XIX. században az európai zsidóság az asszimilációra törekedett, arra, hogy olyanok legyenek mint „mindenki más”,

s ez azzal járt, hogy fenntartás nélkül elfogadják azoknak az országoknak a történelmi narratíváit, melyben éltek. A helyzet mára megváltozott. Az európai nemzeti identitások ma már nincsenek kőbe vésve. A holocaust óta a zsidók dialektikusan, olykor gyanakvással szemlélik hazájukat és annak múltját. A nemzeti mítoszok nem tűntek el ugyan, de ma már szimbolikusan, s nem szó szerint értelmezik azokat. A modern történettudomány, mely ugyancsak egy pluralista és demokratikus világnézetben alapul, kezdi újraértelmezni ezeket a nemzeti narratívákat. S ami talán még fontosabb: az európai zsidók joggal törekednek arra, hogy saját történelmük is integráns részévé váljon az európai nemzeti történelmek megfelelő fejezeteinek, sőt arra is, hogy e folyamat eredményeként megváltoztassák a standard olvasatot. Így például a keresztesháborúk története más megvilágításba kerül, amennyiben zsidó szemszögből vizsgálják.

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy mind Nyugat-, mind Kelet-Európában a zsidók tevékenyen részt vettek az 1989 után kezdődő nemzeti múlt felülbírlásában. Fontos szerepet játszanak az új európai történelmi keret megteremtésében. A „zsidó tér” fokozatosan beépül az európai nemzeti identitásba is.

A holocaust beemelése az egyes európai országok nemzeti tudatába jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a zsidókat zsidókként integrálják a nemzeti történelmekbe. Ám ez a folyamat nem korlátozódhat kizárólag a zsidókra, hanem ki kell terjednie valamennyi etnikai csoportra, közösségre és kisebbségre, melynek történelmi tapasztalatait és kulturális jelenlétét eddig a szőnyeg alá söpörték a nemzeti történetírásában.

A múlt visszaperlése fontos ugyan, de legalább ennyire fontos a jelenkor zsidó identitásának megteremtése. Egy pluralista demokráciában a zsidó dimenzióknak a maga komplexitásában kell érvényesülnie és egyenrangúnak kell lennie a többi vallással, illetve kultúrával. Az efféle demokráciák teljes jogú polgáraiaként a zsidók abban a helyzetben vannak, hogy jogokat, s nem csupán különleges elbánást követeljenek a maguk számára. Ez azt is jelenti, hogy bizonyos zsidó törvényeket és ünnepeket, mint például a *kasrut* vagy a *szombat*, tiszteletben kell tartani. Az iskolákban példá-

ul nem ütemezhetnek kötelező vizsgákat szombatra. Legalább oly mértékben tisztában kell lenni a zsidó ünnepek időpontjával, hogy fontos eseményekre Jom Kippúr napján ne kerülhessen sor – de ugyanígy tiszteletben kell tartani például az iszlám ünnepeket is.

A jogok egyúttal kötelezettségekkel is járnak. Ma már Kelet-Európában is lehetőség nyílik arra, hogy a szülők zsidó iskolába járassák gyermekeiket és arra is, hogy a zsidók alapvetően önálló zsidó életet éljenek. Ám azáltal, hogy az önkéntes diaszpóra-létet választják, ezeknek a zsidóknak el kell fogadniuk államuk törvényeit, s ami talán ennél fontosabb: országuk kultúráját is, melyet át kell adniuk gyermekeiknek is. Ha kizárólag zsidó életet akarnak élni, ám költözzenek Izraelbe – ez a lehetőség is immár nyitva áll előttük. Az európai nemzeti identitások, kultúrák és nyelvek nem intézhetőek el holmi kézlegyintéssel. Nem tekinthetők elbűvölő háttérnek, hiszen fontos szerepük van a többes kötődésű zsidó identitás kialakításában.

A zsidók viszonyulása országukhoz és társadalmukhoz

A holocaust végérvényesen lerombolta azt a „hamvas” patriotizmust, melyet az asszimilált európai zsidóság szinte vallásként vallott. A holocaustra vonatkozó történelmi tények feltárása morális kötelesség éppúgy, mint a rasszizmus, az idegengyűlölet vagy az antiszemitizmus bármely megnyilvánulásának elítélése. Ám ez mégsem válhat egy egész közösség életfeladatává. A holocaust után is van élet. Sőt mi több, ezek olyan feladatok, melyeket – sok más tevékenységhez hasonlóan – a nem zsidó polgártársakkal együtt kell elvégezni. Egy harcosan céltudatos szemléletmód elfogadása azt a meggyőződést fejezi ki, hogy létezik valamiféle soha nem szűnő, kollektív bűnösség, létezik valamiféle nemzeti antiszemita „esszencia”, azaz egy kulturálisan „beprogramozott” és kiirthatatlan mētely. S ami talán ennél is riasztóbb: kifejezi azt a ki nem mondott álláspontot, hogy a zsidók *per definitionem* elkülönülnek az európai társadalomtól, s ezáltal alátámasztják az európai antiszemiták nézeteit. A zsidóknak pedig épp ennek ellenkezőjét kellene bizonyítaniuk.

RAPAI ÁGNES

Háttérzene: Ray Charles

Budapest, mindenemet neked adtam,

és most semmi se vagyok!

Ebéd és vacsora között csipegettél belőlem,

én voltam az, akit csak

úgy, mellesleg rágcsaltál,

a sósropid voltam!

Fennkölt szavakkal és fokhagymabűzös szavakkal

találkoztam hatalmas szádban,

Whitman füveivel és Csokonai kulacsával.

Tébolyoddal és tetszenivágásokkal

kellett szembenéznem,

émelyegnem elfogultságodtól és

objektivitásodtól,

mert szégyentelenül fölkináltam magam,

pedig tudtam, meg kéne javulnom, nem lehetek tovább a Te

ócska kurvád,

nem zsákmányolhatom ki magam, végkimerülésig,

egy utolsó strici miatt, aki a

pusztító önszeretetet választotta!

Igen! Romlott nárcisz virágzik kertjeidben,

megannyi krematórium nő utcáidban,

parkjaid tavasszal, nyáron, ősszel,

télen hamuszín hangon énekelnek,

minden lélekbe bekúszol és mindent szétrágsz!

1900 és 2000 között,

Te kopaszodó,

Te okoskodó,

Te ókinaiul, ógörögül, ó-ól

perfekt beszélő,

Te aluljáróban gennyes lábad mutogató,

Te hatalmas kereszttel a

nyakadban hivalkodó,

Te száz forintnak ötven a fele,

sírva vigadó, utolsó szerelmem,

én elhagylak téged,

én azon az ösvényen isten

bizony végigfutok,

vagy csak fekszem tovább itt az ágyamon,

és előveszem a Bibliát,

és a Kivonulás Könyvét olvasom,

és Ray Charles Georgiáról énekel.

Miért váljunk európai zsidókká?

Voltaképp mi szükség arra, hogy a zsidók – országaik lojális polgárai, kiket különleges kötelék fűz Izraelhez és másutt élő zsidó testvéreikhez – újabb, ezúttal európai identitást is magukra vállaljanak? Az egyik lehetséges válasz, hogy a jövő egyik logikus dimenziója egyfajta, a világpolgárság és a saját nemzeti identi-

tás közötti kompromisszumot kifejező európai keret megteremtése. Ám létezik másik válasz is, mely az európai zsidók számára talán még ennél is nagyobb jelentőséggel bír, nevezetesen az, hogy zsidók már jóval „Európa” létezése, sőt a Szentély lerombolása előtt megtelepedtek Európában, s éppen ezért nem tekinthetők a mai sri lankai menedékkeresők távoli előfutárainak. A zsidóknak semmi okuk arra, hogy önként kizárják

magukat az európai társadalomból, hiszen a hatalmon lévők – eleinte a Római Birodalom, később a katolikus egyház – évszázadokon át kirekesztették őket. Az európai zsidóknak minden joguk megvan arra, hogy kinyilvánítsák Európához tartozásukat, hiszen mindig is itt voltak. E jog gyakorlása egyúttal a hitleri örökség legyőzését is jelenti, hiszen a náci egyik kimondott célja az európai zsidóság eltüntetése volt.

Az új „hovatartozás”: asszimiláció és multikulturalizmus között

Igencsak pesszimista könyvében (*Az eltűnő diaszpóra: az európai zsidók 1945 után*) Bernard Wasserstein arra a következtetésre jut, hogy egy-egy zárkózott, ultraortodox zsidó közösségen kívül nemigen lesznek majd zsidók a közeljövő Európájában; olyan tömegek vízióját festi elénk, akik haloványan emlékeznek holmi zsidó ősökre, és az amerikai indiánokhoz hasonlóan évente néhány alkalommal magukra öltik majd törzsi pompájukat.

Az európai multikulturalizmusnak is megvan a saját határa. Nem csupán az európai zsidóknak, de más csoportoknak is tudatában kell lenniük annak, hogy amikor kölcsönösségi viszonyt alakítanak ki a nemzeti többséggel, egyúttal egy nemzeti történelmen, nyelven, irodalmon, büszkeségen és félelmeken alapuló komplex identitással is meg kell birkóznuk. Ezt a komplexitást aligha lehet figyelmen kívül hagyni, de egyúttal nem jelent legyőzhetetlen akadályt a pluralizmus vagy a zsidók integrációjának szempontjából. A pluralizmust egy önkéntesen kialakított, közös nyelven, történelmen, vagy akár konfliktusokon alapuló kollektív identitás köré kell szőni, hiszen enélkül nem létezhet sem dialógus, sem bármiféle más viszony. Ez a „harmadik utasság” az integráció előfeltétele, mely az asszimiláció, illetve a gettóba zárkózás alternatíváját jelenti.

Az európai zsidó identitás megteremtése

Az európai zsidó identitás megteremtése nem könnyű feladat, hiszen az zsidók és Európa közötti pozitív viszony fel-

építése roppant erőfeszítésbe kerül és erős akaratot igényel. Az erre irányuló törekvések legalább annyira újszerűek, mint azok a zsidók, akik erre rászánták magukat, illetve mint maga a kontinens. Raoul Hilberg immáron klasszikus, *Az európai zsidóság elpusztítása* című művében az európai kontinens zsidóságát már-már földrajzi entitásként határozta meg, holott egy eldugott galíciai stett lakója semmiben sem hasonlított például a Harmadik Francia Köztársaság egyetemi professzorához, még ha Auschwitzban találkoztak is. Valós, illetve szimbolikus leszámazottai, akik továbbra is Európában éltek, azonban csak nyolc éve találkoztak ismét, s többek közt ez adja 1989 jelentőségét az európai zsidóság történelmében. A holocaust által közvetlenül nem érintett zsidó közösségek – így a franciaországi észak-afrikai zsidók, az olaszországi libiai és libanoni zsidók, a svájci, a svéd és a szovjet zsidók – nem csekély mértékben gazdagi-

Az izraeli és az amerikai zsidók egy dologban azonban egyetértettek: az európai zsidóság aligha jelentheti a jövőt – az amerikaiak paternalisztikusan, az izraeliek pragmatikusan viszonyultak az európai zsidósághoz.

tották az európai zsidóságot, s egyúttal egy Holocaust nélküli múlt különböző ágait jelképezik. A holocaust következményeinek feldolgozásával, egyúttal túlélve azokon, ők is fokozatosan európai zsidókká válnak, s eközben összefognak a holocaust áldozatainak, a hajdani asszimilált, illetve népi zsidók leszámazottaival. E három összetevőből születik meg az új európai zsidóság, amely elfogadja a milánói lubavicsi közösség létét s egyúttal a mai lengyelországi zsidókat a hajdani olasz közösség mai megfelelőjének tekinti.

Az európai zsidók többsége ma a városi középosztály tagja, és a kontinens hatalmas metropoliszaiban él. A balzaci mélységeket is felmutató zsidóság eltűnt, s helyét egy jól képzett, városi csoport foglalta el. A kelet-európai zsidóság is sokban hasonult a nyugat-európaihoz. Nincsenek már keleti zsidók (*Ostjuden*). Azok, akik a vallási ortodoxiához és egy kizárólagos zsidó identitáshoz ragaszkodnak, saját elhatározásuk alapján dön-

töttek így és a demokratikus játékszabályokat betartó modern közösségek tagjai. A kirekesztés megszűnt.

A háború után a világ zsidóságának három fő központja alakult ki: Izrael, Amerika és Európa. Az izraeliek számára nyilvánvaló volt, hogy ők jelképezik az új zsidó jövőt és a világ zsidóságának központját képezik. Az amerikai zsidók úgy érezték, hogy noha szívvel-lélekkel támogatják Izraelt, egy másfajta zsidó jövőt képviselnek és hogy nélkülük Izrael talán megszűnne létezni. Az izraeli és az amerikai zsidók egy dologban azonban egyetértettek: az európai zsidóság aligha jelentheti a jövőt – az amerikaiak paternalisztikusan, az izraeliek pragmatikusan viszonyultak az európai zsidósághoz.

Izrael aligha engedheti meg magának, hogy lenézze a világ más tájain élő zsidókat, még akkor sem, ha e közösségek lélekszáma csökken, és a kelet-európai újjáéledés meglehetősen gyenge lábakon áll. A holocaust a „számok” rabjává tette a zsidóságot. E tekintetben sem árt némi történelmi kitekintés: a kelet-európai zsidó tömegek nem a zsidók történelmi konstansát, hanem sokkal inkább a kivételt jelentették. A XVIII. század előtt az európai zsidóság számszerűen csekély volt ugyan, ám annál hangsúlyosabb jelenléttel büszkélkedhetett. Semmi sem zárja ki a kicsiny, de elkötelezett közösségek fennmaradását, hiszen az európai zsidó hálózat révén fenntarthatóak a kulturális kapcsolatok, s bárki meríthet a „házasulandók tárából”.

Európa nem Ausztrália. Ezen a kontinensen a zsidó történelem, kultúra és kreativitás kétezer éves múltra tekinthet vissza. Ez a múlt nem redukálható, miként teszi azt az izraeliek által átírt történelem, afféle egyszeri kolonizációra, s nem válhat az 1492 utáni Spanyolország mai másává, melyben a zsidók csupán szimbolikus emlékképként léteznek. Rajtunk, európaiakon és zsidókon múlik, hogy Európa az újonnan értelmezett múlt, a pluralista és demokratikus jövő keresztútjánál álló össz-zsidó identitás harmadik pillérévé váljon.

Seleanu Magdaléna fordítása

Diana Pinto történész, egyetemi tanár, olasz-zsidó szülők gyermeke. Párizsban él, az Európa Tanács kelet-európai és a volt Szovjetunió civil-társadalmi kérdéseivel foglalkozó tanácsadója. Előadását rövidítve közöljük.

SZÁNTÓ T. GÁBOR

Zsilip vagy zsákutca?

Zsidó kultúra Európában: szerepe és értéke a zsidó azonosságtudatban*

1.

Ahol és amikor ma zsidó kultúráról ejtünk szót, ott és akkor általában nem a hagyományos értelemben vett zsidóságra gondolunk. Zsidó kultúráról a hétköznapi valóságban akkortól beszélünk, amikor a tradicionális zsidó közösség felbomlik, amikor a vallás, a kultusz hanyatlani kezd, s a szekularizáció folyamatában a gettó, a zárt zsidó társadalom (amit a népiséget is magába foglaló vallási öntudat, a törvény iránti lojalitás keletkeztet) falai leomlanak. Természetesen ismeretes a tradicionális zsidó életvitel és gondolkodás mentén keletkezett, vallási célzatú, ilyen érzésektől átitatott irodalom, az aggáda elbeszéléseinek világa, a pijjutköltészet, majd az attól lassan eloldozódó középkori héber líra, a még későbbi haszid legendavilág, a liturgiához kapcsolódó, illetve a ma nagy népszerűségnek örvendő zsidó népzene, ám az európai zsidó kultúra értékein napjainkban többnyire világi jellegű alkotásokat értünk, és gondolatmenetemenek ez utóbbi felfogás a kiindulópontja.

A XVIII-XIX. században világra éhes szellem áramlott ki a gettókból, és bár a zsidó társadalom következő nemzedékeinek széles rétegei még rendelkeztek bizonyos hagyományos műveltséggel is, az gyakran már csak lendületből származott, a szüleik iránti lojalitás és a gyermekkori tanítás következménye volt. A felnövekvő új generációk figyelme mindinkább kifelé, a nem-zsidó világ felé fordult. Műveltségük egyre inkább elszakad a tradicionális zsidó tanoktól és eszményektől, s az „általános emberi” felé orientálódik, jöllehet világ-szemléletük, gondolkodásmódjuk, viselkedésük mozgatórugójaként még hosszasan érződik származásuk, olykor

saját maguk, gyakran csupán környezetük számára.

Ebben a történelmi pillanatban, a nem-zsidó nyelvekre való áttérés, és a zsidóságtól mint életmódtól való elfordulás évtizedekre elnyúló pillanatában önállósult (és vált vitatottá) a zsidók által létrehozott szekuláris zsidó kultúra fogalma, s képezi vita tárgyát ma is, hiszen a többezer éves létforma és gondolkodás, a tiszta szellem kultúrává olvadása, fényből visszfényre válása nem is olyan könnyen és gyorsan lezáruló folyamat.

Ezen időszak elemeként, még a XIX.

e kultúra helyenként és részben passzív alkotók és aktív befogadók diálógusából keletkezik

században a zsidóság tudománnyá lett, s a kinyilatkoztatott tan történelmi kritika tárgyává. Amikor a Wissenschaft des Judentums megszületett, pártolói a hagyományos zsidóság árulónak tekintette. Ma – s ez a fájdalmas változások emblematisztikus mutatója – néhol épp az ezzel foglalkozó intézmények jelentik a hagyományos, vallási bázison nyugvó zsidó tudás utolsó védőbástyáit: zsidó kultúrát, létező zsidóság helyett.

Az asszimilációs évtizedek, a vészkorszak s (Európa szerencsétlenebbik felén) a kommunista diktatúra egymásutánja kiheverhetetlen csapást mért a zsidóságra. Szellemi értelemben a hagyományhű közép-kelet-európai zsidóság megszűnt létezni, utóvédjeik legkésőbb a kommunista uralom első időszakában, a magyar forradalmat követően, vagy a romániai diktatúra emberkereskedelmi tranzakciói során eltávoztak a régióból, a tengerentúlra, vagy Izraelbe települtek, maradékuk felmorzsolódott. Az úgynevezett „népi demok-

ráciák” bukása után, a rendszerváltozás során kísérletek történnek az újjáélesztésre, ám e folyamat jelenlegi stádiumában még semmiképpen nem következtethetünk, lehetséges-e a tényleges revitalizáció.

*

Zsidó szellemi folytonosságról nem beszélhetünk tehát, különösképpen az Elbától Keletre, a zsidó kultúra – a zsidó téma, a zsidó problematika – sokarcú jelenlétét azonban a szovjet típusú rendszer cenzurális évtizedeitől eltekintve megerősíthetjük, még akkor is, ha e kultúra helyenként és részben *passzív alkotók és aktív befogadók* diálógusából keletkezik is.

A századfordulótól kezdve lengyel és orosz közegben virágzó világi zsidó kultúra bontakozott ki, részben jiddisül, részben azonban már helyi nyelveken, ám például a Monarchia Magyarországon, s hasonlóképpen Nyugat-Európa országaiban a zsidóságnak ez a népi-kisebbségi válfaja legfeljebb a fősodorral szemben, búvópatakszerű ellenkultúráként létezhetett. Az eltérő társadalom-

fejlődés, a polgári ideálok, liberális eszmények térnyerése következményként Európa nyugati felén a beolvadás során az etnikus öntudat egy-

idejűleg, vagy még gyorsabb ütemben hanyatlott, mint a vallásosság.

Amikor az 1989-es politikai fordulat bekövetkezett, a szabadság egy olyan közép- és kelet-európai zsidó közösség maradványának ölébe hullott, mely a soá, s talán még inkább az ateista diktatúra és szocializáció következtében a vallásos eszmékre és gyakorlatra alapvetően süketen és tudatlanul állt.

Számos baloldali múlttal rendelkező, vagy egykor ilyen eszmében hívő hit-sorsos régi-új mozgalomra, közösségi élményre, „nagy narratívára” bukkant az egykor megtagadott hagyományban. Akadt, aki nyugati mintára, kerülőúton, eredetileg a multikulturalitás zászlaja alatt, a gyökérkeresés jelszavával választotta éppen ősei világát.

Sokakat a demokratikus átalakulás során felszabaduló, antiszemita frázisokat használó, szélsőjobboldali politikai erők döbbsentettek rá arra, hogy az asszimiláció „befejezhetetlen”, mindig akad, aki felismeri, vagy felismerni véli

bennük a zsidót, még ha ők meg is fedkeztek volna mivoltukról, vagy legszívesebben megfedkeznének erről.

A sokkolt (s olykor paranoiás reflexeket mutató) magyarországi zsidóság széles rétegeiben például, a kétségbe vont magyarság helyébe nem épült ugyan egészséges zsidó tudat, és sokakat béklyóz a társadalomtudósok által „negatív identitás”-ként definiált, „se nem zsidó, se nem magyar” önkép, illetve irritál a kívülről provokált önmeghatározási kihívás, ám azok, akik az elmúlt nyolc év során mégis visszatértek a talán már nagyszüleik által elhagyott közösséghez, alapvetően nem vallási alapon határozzák meg kapcsolódásukat. A vonatkozó vizsgálódások szerint öntudatuk, s esetenként bátorságuk függvényében kulturális vagy etnikus csoportközösség köti őket az újrafelfedezett zsidósághoz. Ők azok, akik érdeklődő fogyasztóként, vagy tudatosabb, önismeretet mélyítő célzattal, egyben az újjáépítésre váró közösséget támogatandó, erjesztői a zsidó kultúra létrejöttének vagy újrafelfedezésének.

*

Míg az írók és művészek – s általában a közszereplők – legtöbbje elutasítja, ha őt (vagy művét) nyilvánosan zsidóként aposztrofálják, vagy legalábbis feszélyezi őket e megközelítés, kialakult egy Európa keleti felén kisebb, nyugati felén minden bizonnyal nagyobb, állandó fogyasztói tábora a zsidó tárgyú (témájú, vonatkozású, stb.) kiadványoknak és produkcióknak. *Passzív alkotók – aktív befogadók*, jegyeztem meg az imént, s e gondolatmenet szerint nem leiterjakabról van szó. Nem ritka, hogy bár a szerző nem zsidóként tekint önmagára és opuszára, közönsége ekként, pont ilyenként keresi és appericipálja. S bár érthető és természetes, hogy előbbi az egyes szám első személy kétségbevonhatatlan elsőségére esküszik bármiféle kollektívummal szemben, mindazonáltal el kell viselje, hogy keze alól kiadott munkáját, önálló életre kelt művét mindenki úgy értelmezze, ahogy akarja, ahogy saját életélményeivel egybeveti, és olyan kérdésekre adott válaszként könyvelje el, amiket a művész *express verbis* akár fel se tett önmagának. Az alig körülhatárolható, igazi kikristá-

lyosodott vonzáspontokat nélkülöző, csupán intellektuális érdeklődésében azonos „kulturális közösség” ott keres kapaszkodót és prófétákat, ahol tud, másrészt az etnikus azonosságtudattal bíró csoport számára magától értetődő, hogy a vele azonos ívású hozzátartozik.

Kiadói szakemberek tapasztalata szerint a kilencvenes évek Magyarországon nincs olyan zsidó tárgyú kötet, amit akár a belső nyilvánosság piacán ne lehetne eladni legalább ezer-ezerötszáz példányban. Ez az adat – ismerve az átlagos példányszámokat és a terjesztés általános helyzetét – nem is olyan rossz forgalmazási arány, másrészt bizonyos moderált optimizmusra jogosít. Vannak zsidók.

Észlelhető tehát bizonyos fogékony-ság a zsidó kulturális termékek és rendezvények iránt, s ez az érdeklődés nem szorítkozik csupán a posztkommunista országokra, a tiltott gyümölcsből szabadon fogyaszthatóvá vált judaicára. Nyilván egészen más okokból, és jelentős részben a nem-zsidó piac felhajtóerejére, Németországban is kiemelten kelendő a zsidó szellemi produktum. A németek büntudatból és fantomfájdalomból eredő felelősségteljes magatartása azért is figyelmet érde-

legalábbis beíratkozunk egy tanfolyamra. S ha valaki volt már egyszer tizedik egy minjanban, egy apró súlban, ahová „véletlenül” tévedt, és érezte az öreg templomjárók háláját és szeretetét, né tán megkísértette annak merész gondolata is, hogy megtanul davenolni, és legalább sabeszkor, de péntek este biztosan jelen lesz, hogy kisegítsen. Aztán a legtöbben megfedkeznek az elszántságról, vagy később feltámadó büntudatukat zsidó kultúrával enyhítik.

A közönség része lenni azonban anonim kapcsolat a kultúrával, felelősség nélküli, személytelen, fogyasztói viszony, ami lényegét tekintve ellentmond a hagyományos zsidó gondolkodásnak, mely az egyiptomi kivonulás és a szinaji törvényadás élményét is – mint a két legfontosabb momentumot – nemzedékről-nemzedékre továbbadandó, organikus viszonyként rendeli őrizni. Zsidó kultúra után érdeklődni mégis, ha felemás módon is, valamiféle dialógus fenntartása, ha nem is közvetlenül a kinyilatkoztatással, mégcsak nem is a hagyománnyal, a közösséggel, ám legalább énünk ama regiszterével, ahol oly különösen visszhangzik minden mondat, dallam, ami bármikor, bárhol, zsidósággal összefüggésben elhangzott.

2.

A vallástörvény és hagyomány kultúráként, s a parancsolatok erkölcsi köteleességként való felfogása azok számára is visszautat jelent, akik „nem látják a hangot”.

mel, mert például szolgálhat, hogy a könyveken, tévésorozatokon túl, akár még közösségek is születhetnek – zsidó kultúra mellett hús-vér emberek: majdani kultúráteremtők –, gondolok itt az egyébiránt újabb kérdéseket felvető, sokak által vitatott, posztiszovjet zsidó betelepülés felkarolására.

*

Könyvet, folyóiratot vásárolni, hanglemezt vagy CD-t, jegyet váltani egy színi- vagy mozilátásra feltétlenül egyszerűbb, mint elsajátítani a liturgiát, vagy akár a héber nyelvtan alapjait.

Valljuk meg, egy-egy izraeli út után hányan és hányszor fogadkoztunk, hogy jövőre már biztosan, de egészen biztosan megtanuljuk a nyelvet, vagy

Mi lehet a zsidó kultúra szerepe és értéke Európában (s általában a diaszpórában), mi az a feladat, aminek teljesítését várhatjuk tőle a zsidó

azonosságtudat megőrzésében, tudván azt, hogy a zsidóság olyan gömbhöz hasonlatos, aminek egyik féltekéje a vallás, a másik a népiség, és lényegét illetően összehasonlíthatatlan bármely más történelmi közösségképződéssel, lévén itt a szellem: a választás és választatás, majd a kivonulás és a törvényadás aktusa keletkeztetett egy népet (Franz Rosenzweig), amit később, az ókori zsidó államiség megszűnte után e tovább csiszolt, s igazán ekkor kiteljesedett vallásos ideológiához való ragaszkodás őrzött meg szétszórtasában, és tette – ha szabad így fogalmazni, és nem érte félre senki rossz szándékkal – még népebbé, ha tetszik a legnépebbé a világtörténelemben.

Mi hát e szerep ma?

Még hó alatt, parázs a hűlt hamu alatt, egerút az időben, híd énünk hanyag, belenyugvó és felelősségteljes partja között.

Nem lennénk hűek a hagyományhoz, ha a jelen helyzetet, székszisünk ellenére nem tekintenénk éppúgy átmenetnek, mint minden korábbi „helyzet”, és nem bízánk teljes hittel abban, hogy a jövő kedvezőbb lesz annál, mint ami már elmúlt. Ám realistának kell maradnunk, s épp ezért számot kell vetnünk a ténnyel, hogy a szekuláris zsidó kultúra az egyetlen kommunikatív csatoma a zsidó társadalom peremén elhelyezkedők és a leszakadók megszólítására, akik magukat általában nem is érzik ide tartozónak, akik olykor csupán véletlenül sejtik meg előlük is eltitkolt származásukat, s magányukban és tanácstalanságukban, érdeklődésüket is leplezve, óvatosan lapoznak bele zsidó tárgyú kötetekbe könyvtárban és könyvesboltban. A zsidó kultúra lassan erősödő médiuma lehet e kapcsolatfelvételnek, amit vallási és népi öntudatában megingatott, abból kiforgatott nemzedékünk, Nyugaton a modern, fogyasztói társadalmak individualizációja, kultúrája kommercializálódása, az elidegenedés, Közép- és Kelet-Európában a kommunista diktatúra minden autonómiát tagadó, szellempusztító időszak után kísérel meg folytatni önmagával.

*

Felelősséggel azonban nem csupán saját népünk jövőjéért tartozunk. A zsidó jelenlét a diaszpórában kétarcú jelenség. Hajszályökerein keresztül mindenütt magába szívja a locus táptalajából akár a legsajátosabb, legnemzetibb komponenst (és mégis megőrzi a maga mivoltát), ugyanakkor képes azt a saját szellemi apportjával megtermékenyíteni. Lehet az különös szöfordulat, szokatlan dallamhajlítás, sajátos szinkompozíció, alig verbalizálható építészeti formatervezés vagy akár a gesztus metanyelve. Kettős vonzalom és kettős lojalitás terhét kell viselje a diaszpóra kultúrafogyasztó és kultúratekintő polgára. Az őt magába foglaló nyelvközösséget, várost, országot vagy régiót, és természetesen a világkultúrát éppúgy szolgálja, mint népét, ha a maga sajátos tapasztalatát, nézőpontját, élmény-

világát szűri, formálja originális műveké, amikre mindenféle közösséghez tartozásán túl, személyisége csak rá jellemző bélyegét is ráüti, illetve a zsidó tapasztalatot emberi tapasztalattá tágítva, annak egyik dialektusaként éli meg és teszi közzé. A befogadó térség szellemi életének gyarapításáért is felelősséget viselünk. Az európai egységesüléshez magától értetődő kötőszövetet kínál a helyi civilizációt átszövő zsidó komponens. Olyan minőséget kell létrehozni, ami egyetemes mércével mérve is számottevő, s ami kvalitása miatt is csalogató a kiemelt kultúrafogyasztó zsidók számára, akik pusztán zsidó jellege miatt talán nem nyúlnának a szellemi termék után. Kultúraként nyitottak kell maradnunk a külvilág felé is,

hogy megismerhetők és megközelíthetők legyünk, s hogy népi-vallási elkülönülésünk is érthetővé, ha nem is könnyen elfogadhatóvá váljon.

*

A vészidőszak s a csődöt mondott nemzeti és internacionalista típusú asszimiláció óta a nagy számban európeér, vagy világpolgári pozíciót választó zsidóság mindig kissé a partvonalról, a fonákjáról, vagy éppen alulnézetből szemléli az őt körülvevő valóságot. Óvatosabban, távlatosan közelít, s érzékenyebb (olykor túlságosan, helyenként indokolatlanul érzékeny) mindenfajta vélt vagy valós szélsőséggel szemben. Akik békében élnek zsidó mivoltukkal, azok tisztában vannak vele: magatartásuk történeti okokkal magyaráz-

RAPAI ÁGNES

Ötvenhatodszor olvasom

*a szemközti ház falán a Rosenapotheke feliratot,
alatta zöld kereszt, Zürich ma napos, ebben a napos
Zürichben vasárnap délutáni zsongás, a Rosengasse
tíz előtt bakancsos fiatalok, Heil Hitler!
üvölik, ötvenhetedszer olvasom a szemközti ház
falán a Rosenapotheke feliratot.*

A stílusával átkarol

Philip Rothnak

*Az arcát én nem ismerem,
szerelem úr, csak szép kezét.
Tudom, virágot félve tép,
sóhaj, gyengéden megkötöz.*

*Most félrelép, hát, istenem!
A stílusával átkarol.
Míg más csupán ötl-hatol,
Őn a lényeg fölött köröz.*

*Fogalmam sincs, milyen, ha kér.
Farmert visel? Vagy tweed zakót?
Kedvenc étke? Lazac? Spenót?
Figyelmes férj? Netán facér?*

*A könyv felénél tartok épp,
a kétszázadik oldalon.
Magával lenni jó nagyon!
Magával lenni jó nagyon!*

ható közösségi stratégia. A politikai nyilvánosságban szereplő, döntő többségében baloldali vagy liberális elkötelezettségű, univerzalista-humanista értelmiségiek azonban okától elvágott, zsidótlantított, ideológikus magyarázatot adnak értékválasztásukra, ám a közélet porondján hangsúlyos nemzeti ideológiát hirdető ellenfeleik számára, sőt gyakran a választópolgárok többsége számára ők zsidóként azonosíthatók.

E kívülállás, az alulnézet, az érzékenység más kisebbségek iránt s a kirekesztéssel szemben természetesen a zsidó történeti tapasztalatból is eredő, jellegzetes karakterjegy. A jelenség művészi alkotásokban megnyilvánuló, emberi drámákat tükröző szellemi vetülete elismerést hozhat a zsidó kultúrának, mindennapi megnyilvánulásaival azonban a politikai agórán találkozni irritáló a többség számára. Tudatosítása hozzájárulhat a zsidósághoz vezető visszaút kikövezéséhez, az ellenkező véglet: a végig nem gondolt saját azonosságtudat szublimálása kozmopolita, emberjogi, kisebbségvédő, mindig ugrásra kész társadalomkritikus attitűddé olyan zsákutca, amiből zsidó származású intellektuálisok sora képtelen kihátrálni.

*

Könyvek, felolvasóestek és kerekasztal-beszélgetések, konferenciák és film-szemlék, kiállítások és happeningek, tánccházak és koncertek mind szolgálhatják a célt: a figyelem felkeltését és ébrentartását, a gondolkodni rest provokálását, a már és még kérdezni sem képes útnak indítását, a szorongó félelmének oldását, a magányos társra találását – a „kultúrafogyasztók” folytonosságának biztosítását. Ne szégyelljük kimondani: végsőfokon akár a zsidó populáció biológiai fenntartását.

Hosszantartó állóháború résztvevői vagyunk: az általános közöny, a közösségi gondolat és mindennemű szerveződés iránti bizalmatlanság, a zsidó fogalomra hínárszerűen rátekeredett ezernyi negatív konnotáció béklyózza minden lépésünket.

Amíg a kommunista diktatúra idején a zsidó kultúra tiltott gyümölcsnek számított, bízhattunk benne, hogy a vágyott szabadság e tekintetben is gyors fellendülést, széleskörű érdeklődést hoz. Ma már tudjuk – s e téren túlságosan hamar felzárkóztunk a nyugat-eu-

rópai viszonyokhoz –, egészen mélyre kell ásunk az emberi lélekben, hogy megtaláljuk a zárt cellát, amiből, ha még egyáltalán létezik, a rárakódott történelmi salaktól megtisztítva, a világtól elrekesztett igény a felszínre bukkanhat.

Az igazi kérdés persze az, mi lehet e gyakran tudatalatti félelmekkel folytatott küzdelem, s a kultúra médiumán keresztül zajló kommunikáció célja, végpontja? Mire várunk, miben bízhatunk az európai, de szélesebb értelemben a diaszpóra zsidóság egészének jövőjével kapcsolatosan, amihez a kultúra fogódzót nyújthat?

Mint az eddigiekből talán kitűnt, a modern zsidóság által napjainkig teremtetett világi zsidó kultúrát nagyra értékelem – ha szabad és lehet kétfelől közelítenem – mind zsidó, mind egyetemes szempontból, és bízom benne, hogy egyrészt a jövőben is fontos civilizációs tényező marad, másrészt magneses vonzópont lesz a zsidó léthez csak általa kapcsolódók számára. Magától értetődő tehát, hogy e kultúra további gyarapodását, értékeinek minél szélesebb körben való terjedését, s elsődlegesen, ám korántsem kizárólagosan zsidó közönség általi befogadását tartom kívánatosnak. Mindazonáltal ez csupán hozzájárulhat ahhoz a tisztánlátáshoz, ami az elmúlt száz-százötven esztendő egymást követő kataklizmái után a vele történetek újragondolására készíthetné az európai zsidóságot. Az első lépést, ideális esetben, előbb-utóbb feltétlenül követnie kellene a szemléletváltásnak, hogy e virtuális közösség ne csupán zsidó származásúként, de zsidóként tekintsen önmagára, s e mivoltában visszahelyezze magát saját történelmébe és belátható időn belül tényleges *communitassá* váljon. E kívánatos, ám korántsem bizonyosan bekövetkező fordulat eredményezhetne olyan felelősségtudatot, mely közönségből közösséget formálhatna, és esélyt teremtené arra, hogy mindenki személyes döntésként élje át a zsidósághoz jövőjének alakulását.

Nyilvánvaló, hogy nincs esély valamiféle „in integrum restitutio”-ra. A szekularizáció, a beolvadás, a náci és a kommunista pusztítás történelmi ténye visszavonhatatlan. Ám miként a hó alatt áttelelt magvak egy része kizöldül-

het, és egy szem parázsából is fellobbanhat a láng: a modern világi zsidó kultúra is indítást adhat a judaizmus elveinek és gyakorlatának megismerésére; esélyt kínálhat arra a felismerésre, hogy hagyományörzőként, vagy legalább hagyománytisztelőként élni és gondolkodni nem idejémtúlta és vállalatlan, hanem magával a létezéssel folytatott nyílt dialógus, páratlan szellemi tradíció, aminek jelentősége természetesen csak bizonyos mértékű ismeretanyag birtokában, a tárgyhöz közelebb lépve tudatosítható.

A zsidó kultúrán át a hagyományig visszavezető úton egy ponton rá kell döbbernünk: fogyasztóból a „kultúra” alkotó résztvevőjévé kell átvedlenünk, hiszen a törvény és történet mindig újra értelmezendő, ennek következtében felelősséget viselünk, s e felelősségnek rajtunk kívül nincs, nem lehet más hordozója. A megismerés, a megőrzés, és e világszemlélet továbbadása vallási és erkölcsi kötelességünk. Azért szükséges mindkét obligóra felhívni a figyelmet, mert sokak számára okoz gondot, hogy nem képesek átélni e kultúra alapját képező írott és szóbeli tan transzcendenciára vonatkoztatott igazságait, nem tudják önmagukat elhelyezni egy olyan gondolkodásmód keretein belül, aminek sarokpontjait vallásos meggyőződés jelöli ki, ezért úgy érzik, nincs is keresnivalójuk e tárgy közelében. A hit adottság, ám a hagyományhoz való hűség, az ismeretgyarapítás, a közösségi lét, a tevőleges sorsvállalás és a szolidaritás azok számára is nyitva áll, akik bármilyen oknál fogva ezzel az adottsággal nem rendelkeznek. A „beszéld el fiadnak” micvájának felelőssége rájuk is kiterjed. Az utánunk következő nemzedékek számára is fenn kell tartanunk a lehetőséget, hogy párbeszédet kezdhessenek a hagyománnyal, mert annak lényegi eleme a vele folytatott permanens dialógus. A vallástörvény és hagyomány kultúráként, s a parancsolatok erkölcsi kötelességként való felfogása azok számára is visszautat jelent, akik „nem látják a hangot”. S aki szemlélőből, fogyasztóból résztvevővé válván, belehelyezi magát az 5758 éves történetbe, aminek egykor valamennyiünk ősei szereplői voltak, könnyen csapdába eshet, mert tudása gyarapodván egy-

szercsak birtokba veszi az érzés: a történet szelleme él.

3.

Nem ringathatjuk azonban magunkat illúzióba: sem etnikai, sem vallási reneszánszra nem számíthatunk olymértékben, hogy belső társadalomfejlődése következtében, Izraelen és az Egyesült Államokon kívül valaha is széles körben elterjedt, önálló (különösen nyelvi) kultúrát teremthessen még egyszer a zsidóság, abban pedig bízunk kell, hogy a történelem nem kényszerít ránk ilyen szükségletet. Európa tanácsi határozatokkal nem támasztható fel egy nyelv, s különösen nem a nyelvet valaha beszélt és kipusztított népcsoport. Ami még megvan, természetesen őrizni, ami ezután létrejön, segíteni kell, de szinte bizonyos, hogy a jiddis soha nem lesz már kommunikációs eszköze az európai zsidóság szélesebb rétegeinek, s a héber sem válik a diaszpóra kapcsolattartásának médiumává, vagy az európai zsidó kultúra elsődleges hordozójává az elkövetkező, belátható időben.

Különböző nyelvközösségek tagjaként, különféle lokális kötődésekkel rendelkezve (azokkal birkózva) alkotnak majd az írók, eltérő helyi dallamvilágot ötvöznek régióként új minőségé a zsidó zenével foglalkozók, és helyi iskolák, műhelyek, látványvilág határozza majd meg az esetlegesen zsidó témákat, motívumokat is alkalmazó festőket, színház- és filmművészeket. Ugyanakkor természetesen mindent el kell követnünk, hogy a magát újrakoncoló és újjászervező Európában mi magunk is éljünk a lehetőséggel, s újrafogalmazzuk önmagunkat, a zsidó múlt-hoz, jelenhez, és egymáshoz fűződő viszonyunkat. Ehhez a párbeszédhez azonban a par excellence vallási műveltség hosszútávon nélkülözhetetlen.

*

Kelet és Nyugat zsidóságának van mit mondania egymásnak a vasfüggöny alázuhanása után, ezért élni kell e lehetőséggel. A Nyugat demokratikus intézményrendszerek működtetésében szerzett tapasztalatait és természetesen tárgyi tudást, a posztkommunista országok zsidósága a diktatúra idején szerzett emberi és közösségi élményeit, szűk elitjének elszántságát és szellemi

éhségét kínálhatja fel. Összehasonlíthatók a nyugati szabadság és a keleti kényszer okozta asszimiláció veszteségei, s az ezzel szemben alkalmazható lépések.

Induljanak csereutak, létesüljön európai zsidó utazási iroda és turisztikai központ, s ne főként a tengerentúlon, amerikai meghívások alkalmából lásák egymást a kontinens zsidó aktivistái. Legyenek nemzetközi konferenciák és szimpóziumok külföldi kutatókkal, törekedjünk Európa nagyvárosaiban egy időben zajló, szimbolikus jelentőségű, vagy egymást követő társrendezvényekre. Legyen a zsidó kultúra vonzó médiaesemény, hogy azoknak is a közelébe férközhessen, akik maguk nem törekszenek az ilyen rendezvények közelébe. Miért ne lehetne egymást követő napokra vagy hetekre időzíteni az itt is, ott is zajló zsidó kulturális fesztiválokat, hogy aki teheti, több hasonló ren-

Lehetne európai horizontú zsidó irodalmi, zenei, képzőművészeti pályázat, fesztivál és konferencia. Magyarországon az elmúlt két esztendőben mindhárom tárgyban sorra zajlottak sikeres szimpóziumok, igyekezvén számba venni az eddig soha nem mérlegelt hozományt: a zsidók szellemi jelenlétét a befogadó nemzet kultúrájában. Ahogy persze egy csecsemőnek minden vicc új, a diktatúrából szabadulónak a szabadság minden aspektusa az újdonság erejével hat. Meglehet, e felvetés már nem hozza lázba Nyugat-Európa zsidó tudósait és közösségeit, lévén ők már régen túlvannak e vizsgálódásokon. Ám talán egybe kellene vetni a keleti és nyugati tapasztalatokat, hát-ha nem lenne hiábavaló.

Budapestről szemlélődve az a különös érzés fog el, mintha az egységesülő Európában nemcsak a közép- és kelet-európai közösségek, de általában a

*a modern világi zsidó kultúra is
indíttatást adhat a judaizmus elveinek
és gyakorlatának megismerésére; esélyt
kínálhat arra a felismerésre, hogy
hagyományörzőként, vagy legalább
hagyománytisztelőként élni és
gondolkodni nem idejétmúlta és vállalatlan,
hanem magával a létezéssel
folytatott nyílt dialógus*

zsidók lépéshátrányban lennének. Pont a zsidók, akik amúgy szerves kapcsolatban álltak itt egymással évszázadokon át, anélkül, hogy ezt az áruk és gondolatok cseréjén egyaránt nyugvó interakciót különösképpen megideologizálták volna. Pont mi, akiket rosszakaróink oly gyakran nagyszabású világ-

dezdényen is részt vehessen Londontól Moszkváig, Reykjavíktól Gibraltárig, mondjuk az Európai Zsidó Kulturális Napok keretében, s aki nem lehet jelen, főbb eseményeit követhesse mondjuk az Interneten.

Miért ne lehetne egy műfordítás és könyvkiadás támogatásával foglalkozó irodát létrehozni európai intézmények égisze alatt, ami zsidó témájú szövegek kölcsönös publikálását segítené elő? Miért is ne lehetne a XX. században a zsidó jelenlét ellen elkövetett történelmi bűnökért fizetett és fizetendő kártérítésből a XXI. század európai zsidóságát szellemileg megerősítő projektekre is juttatni; a mementó mellett az újjáépítést is finanszírozni, emlékművek mellett új életet teremteni? Vajon nem ez lenne az igazi jóvátétel, amivel a zsidók mellett a szegényebbé tett civilizáció is visszanyerhetne valamit?

összeesküvéssel vádolnak meg, mintha nem keresnének kellő intenzitással, vagy kellő ügyességgel egymással a kapcsolatot, akárcsak európai közelségben. Mindez csupán pénzügyi probléma volna?

Meglehet, botorkál a jószándék a hivatalosságok gyakorta akadozó, merev, és a kontinens keleti felén még mindig a diktatúra idején kialakult, központosított módon bonyolódó, s a szélesebb zsidó társadalom szeme elől elzárt intézmények viszonyrendszerének protokolláris világában. Ezt a kissé anakronisztikus szisztémát egészíthetné egészségessé a kultúra hajszálerein keresztül áramló sokrétű és szabad kommunikáció.

* Az esszé a címben jelzett szekcióülésre íródott

Alvó számlák – Izraelben

A holocaust áldozatainak svájci bankokban a mai napig „örzött” letétei, bankszámlái, ha nem is a jéghegy csúcsát, de annak csupán egy (jókora) részét jelentik. London, Párizs, Amsterdam bankjai is érdekes titkokat rejtgetnek – nemkülönben a jeruzsálemi Cionista Archivumban fellelhető dossziék.

1996 július 25-én jelentette be az izraeli Igazságügy-minisztérium alvó számlákkal foglalkozó hivatala, hogy Izraelben is több, mint 11 ezer gazdtalan tulajdont tartanak nyilván. Ezek közül mintegy 1000 lakás, 3200 földtulajdon és 8500 letét található. Utóbbiak értéke 500 millió sékel. Hogy e bejelentés a svájci bankotrány kirobbanása után nem sokkal történt, az csupán véletlen egybeesés – jelentette ki **Smuel Cur**, az iroda vezetője, aki egyben azt is közölte, hogy – a svájciakhoz hasonlóan – ők is hamarosan közzéteszik az eredeti tulajdonosok neveit. Ahogy azonban a már megtalált svájci alvó számlák ellenére is tovább kutatnak a helvét bankokban, izraeli kutatók is úgy vélik, hogy az archívumokban mintegy tízezer gazdtalan földtulajdonról találhatók adatok. Ezek összterülete becslések szerint mintegy 50 ezer dunam lehet, melynek jórészt már kiszajátította az állam építkezések céljából.

Miért vásároltak földtulajdont az emberek Palesztinában a háború előtt, ha nem éltek ott? Sokan a majdani alija reményében, némelyek befektetésképpen, mások pedig elkötelezettségből: ezáltal is támogatva a zsidó földvásárlásokat Palesztinában. A háború előtt számos ingatlanközvetítő társaság működött, melynek irodái voltak Krakkóban, Lódzban, Varsóban (a két háború között a lengyel zsidóság tömegei voltak a legfogékonyabbak a cionizmus iránt) és más európai nagyvárosokban. Az archívumokban egyaránt megtalálhatóak az ügynökök és a vásárlók nevei. A gazdtalan földtulajdonra az elmúlt egy-két évben fölépült egy új iparág: az Izraelben *machemek* nevezett „kutatók” megpróbálják kideríteni, kik az uratlan jószág örökösei, kapcsolatba lépnek velük és följajánlják az értékes információkat – természetesen részesedés ellenében. Az alvó számlák napvilágra kerülésének tényén túl az is vonzza a machereket, hogy a háború előtt nem túl értékes földtulajdonok nem csekély részén mára lakóházak, villák, kereskedelmi központok épültek, áruk így csillagászati magasságokba szökött.

A gazdtalan bankbetétek számát is nagyobbra becsülik kutatók, mint amennyi az archívumokban fellelhető. Ennek alátámasztására mindenekelőtt egy 1946-ban írt monográfiára támaszkodnak, mely az árván maradt betétek értékét 3 millió akkori angol fontra becsüli. A pontos mértéket azért nehéz megállapítani, mert az izraeli bankoknak nincs ezzel kapcsolatos bejelentési kötelezettségük. A *Bank Leumi* illetékese szerint nem sok értelme van holocaust-áldozatok számlái után kutatni, mert ha vannak is ilyenek, ezeket már az 50-es években rendezték az örökösök. Hasonlóképpen nyilatkoztak a svájci bankok képviselői is egy-két évvel ezelőtt.

A holocaust-áldozatok izraeli tulajdona csak töredéke a svájci-

cinak, továbbá mégiscsak zsidó „belügyről” van szó – ezért jóval kisebb a nyomás is, mint a svájciakon. Nem is születtek még olyan rendelkezések, amelyek a reménybeli örökösök dolgát megkönnyítenék: a földhivatalok aktái a nyilvánosság számára nem hozzáférhetők; ha egy-egy örökös bizonyítja jogosultságát egy ingatlanra, alkalmanként a tulajdont terhelő ötven évnyi adó kifizetésével ijesztgetik; máskor a helyi lakosok hajtják el haragosan, akik évtizedek óta élnek ott háborítatlanul, és nincs kedvük bért fizetni az újonnan felbukkant tulajdosnoknak.

Smuel Cur most új intézkedéseket szorgalmaz a kínos ügyek rendezése érdekében. Először a cionista archívumokon kívüli forrásokból szeretné összegyűjteni az összes ingatlanvásárlás aktáit, hogy azokat összevesse saját forrásaival. A kormány hivatalnokaiban nem bízik azonban független bizottság felállítását sürgetik, amely nem csak az adatokat gyűjtené össze, hanem maga is aktívan bekapcsolódna az örökösök keresésébe.

...ÉS A JOINTNÁL A *Joint Distribution Committee* (JDC) vizsgálóbizottságot állít fel, hogy kiderítse: mi lett azokkal a pénzekkel, amelyek a náci uralta Európában a zsidók kölcsönöztek a JDC-nek (amíg lehetett) mentőakciók támogatására vagy csupán vagyonuk mentése céljából. **Sraga Elam** svájci-izraeli újságíró a Jad Vasém intézet archívumában bukkant olyan JDC aktákra, amelyek 200 ilyen személy nevét tartalmazzák – Franciaországból, Olaszországból, Magyarországból, Romániából. A francia állampolgárok által kölcsönzött összeg 1 millió dollárra rúg, a romániai illetősé-
gűek 500 ezer dollárt kölcsönöztek. Elam – akinek nem tették lehetővé, hogy a JDC New York-i archívumaiban kutasson – üdvözölte a bizottság felállítását, ám hozzátette: független személyek bevonása mindenképpen szükséges.

5 860 000 ÁLLAMPOLGÁR Évente, Ros Hásánákor teszi közzé az Állami Statisztikai Hivatal az országra vonatkozó legfontosabb adatokat, mindenekelőtt a lakosság számát, vallási összetételét. Az 5758. év kezdetén 5 860 000 állampolgára volt Izraelnek, közülük 4 7000 000 zsidó (80,2 százalék), 872 000 muzulmán (14,9 százalék), valamint 290 000 keresztény és drúz (4,9 százalék). Az összlakosság egy év alatt 2,45 százalékkal növekedett, ebben szerepe van a 70 600 bevándorló mellett a 121 300 születésnek – az elhalálozások száma 34 700. A zsidó lakosság növekedési rátája az elmúlt évben 1,9% volt, a muszlimoké 3,5%.

HOSSZÚ AZ ÉLET Az elmúlt öt évben Izraelben született lányok 79 évet valamivel meghaladó életkorra számíthatnak, míg az ugyanekkor született fiúk várható életkora 78 év – közölte az ugyancsak a statisztikai hivatal ez év augusztusában. A férfiak várható élettartama tekintetében Izrael a világ országai közt a harmadik – Japán és Svédország után. Az izraeli nők a tizenhetedik helyen vannak. A kedvező statisztikát nem befolyásolja számottevően a harci cselekmények során elesett fiatal férfiak száma, sem az Izraelben igen magas közúti balesetek aránya. A magas életkor egyik okaként a zöldségben és gyümölcsben gazdag étrendet szokták említeni a szakértők.

Konferencia a 120 éves Rabbiképző Intézetéről

Intelemet vegyétek szívesebben, mint az ezüstöt, legyen a tudás kíváncsabb az aranytól.

(Péld. 8. 10.)

Atavaly január elején megrendezett irodalmi szimpózium után, amelyet a Szombattal karöltve rendezett a *Yahalom Zsidó Szabadegyetem* szeptember 8-10. között immáron mint az Országos Rabbiképző Intézet Művelődéstörténeti Kutatócsoportja több mint harminc előadóval, háromnapos konferencián emlékezett meg az Országos Rabbiképző Intézet 120 éves évfordulójáról. A bevezetők után, amelyet **Feldmájer Péter, Schweitzer József, Schöner Alfréd** és **Lichtmann Tamás** tartott, megkezdődött az ülés.

Schweitzer József a II. József halála és a német megszállás között eltelt időszak hivatalos magyarországi zsidó politikáját mutatta be, amelyet mindenkor az állami vezetés iránt megnyilvánuló teljes lojalitás jellemez. Ez, az asszimiláció útjára lépő, polgárosodásnak indult zsidóság modern ismeretekre kívánt szert tenni, és ezt követelte meg rabbijaitól is, miközben a rabbik döntő többsége továbbra is rendkívül fontosnak ítélte a tradíciók megtartását, és kíméletlenül felléptek az újítók ellen. A neológia, hasonlóan az ortodox irányzathoz nem ismert pardont, a vallási törvényeket, ugyanakkor a tudomány szabadságát is elengedhetetlennek tartották a két irányzat hívei.

Hanák Péter azt vizsgálta, milyen különleges tudományos, kulturális, művészeti helyet foglalt el a zsidóság az Osztrák-Magyar Monarchiában, illetve a közép-kelet-európai zsidók életében milyen jelentőséggel bírt a császárváros: Bécs. Áttekintette a XIX. század közepétől a Monarchia összeomlásáig e területen a zsidó népesség arányszámait, a változások okait, a migrációs hullámok kiindulási és célpontjait. Szót ejtett az Oroszországból Bécsbe érkező, mélyen vallásos zsi-

dó diákok és az ott élő Wagnerért, Nietzscheért rajongó hittársaik között lezajlott találkozásról, amely egyvelegből született meg 1882-ben a bécsi zsidó diákok egyesülete. Említésre került az új zsidó identitást megfogalmazó, és annak megteremtésére törekvő Martin Buber neve, és Arthur Schnitzleré, akinek esetében már egzisztenciális problémává nőtte ki magát a zsidókérdés.

Menachem Meron bevezetőjében röviden felvázolta Moses Mendelssohn törekvéseit, azaz a zsidóság nyelvi, kulturális és szellemi beillesztését a gazdagnépi nemzeti életébe. Bemutatta a német területek ortodox kontra reformer küzdelmeit, és azokat a konferenciákat, törekvéseket, amelyeknek célja a hagyomány és a modern törekvések összeegyeztetése volt. E polémiák végeredményeképpen nyitotta meg kaput a boroszlói rabbiszeminárium 1854. augusztusában. A továbbiakban a budapesti rabbiképző megalapítását ismertette az előadó, majd személyes emlékek végtelen sorával tette szemléletesebbé a rabbiképző belső életét a hallgatóközönség számára.

A túlélés a zsidóság központi problémája a Jeruzsálemi Szentély lerombolása óta. A jesiváknak óriási szerepe volt/van a zsidóság fenntartásában – fejtette ki **Domán István**. Már a babilóniai diaszpórában is voltak jesivák. Európában a VIII. században Spanyolországban és Itáliában létesültek ilyen intézmények, míg Magyarországon az első rövid életű kezdeményezés Pozsonyban volt 1480-85 között, állandó jesiva a XVIII. században jött létre. Megemlékezett az iskolaalapító Jom Tov Littmannról, illetve Schreiber Mózesről is, aki mind a jesiva vezetésében, mind pedagógiai módszereit tekintve jelentős reformokat vitt véghez. Mindezeket az iskolák belső életének, a tanulási szisztémának kimerítő, alapos leírása követte.

Scheiber Sándorra emlékezett vissza özvegye, **Scheiber Sándorné**. A csalá-

di életükbe nyújtott betekintés nyomán szinte filmként pergett le a közönség előtt kettejük története. **Hidvégi Máté** a lenyűgözően hatalmas és értékes, 1600 publikációt tartalmazó pályaművet vizsgálta. Scheiber zsinagógában tartott beszédeit modern midrásoknak tartják, hasonlóan felbecsülhetetlen értékű a magyar irodalomtörténetben, a folklórisztikában és még számos tudományterületen végzett munkássága – hangsúlyozta az előadó.

Babits Antal előadása a több mint 400 címleírást tartalmazó Scheiber Sándor által szerkesztett Maimonidész bibliográfiát mutatta be. Röviden számba vette a középkori zsidó filozófia e nagyságának életét, majd bemutatta azokat a magyar rabbikat és tudósokat, akik az elmúlt 120 évben foglalkoztak Maimonidésszel. Így megemlítette Klein Mórt, aki Rambam fordítója és biográfusa volt; Schleier Mártont, aki a lélekvándorlás problémakörét vizsgálta Maimonidésszel összefüggésben; Grünwald Ilést, akinek témája az az arab vallásból-cselet volt, amely oly nagy hatást gyakorolt Rambam filozófiájára; Vajda Béla kutatásait valamint Neumann Ede és Eisler Mátyás Bloch Mózes-emlékkönyvben megjelent dolgozatait. Ezt követően az előadó hosszabban méltatta Hevesi Simon munkásságát.

Kármán György előadásának tárgya a hagyományos zenei liturgia volt. Megállapította, hogy az nélkülöző az ősi hangzóanyag-emlékeket; beszélt a középkori dallamok gyűjtéséről, dallamjegyzésekről; a befogadó nép - a gregorián, a népzene, a minnesangerek, az arab világ zenéje és a zsidó zene, lejátszolás kölcsönhatásáról, arról, mint gazdagították egymás dallamvilágát a középkor folyamán, illetve hogyan váltotta fel a felvilágosodás korában a mind judaisztikailag, mind zeneileg műveletlen kántorénekes-kántorokat egy kiválóan képzett, professzionális zenésznemzedék (Sulzter, Levandovszky, Friedmann).

Simon Róbert a következő kérdésköröket emelte ki: a múlt század utolsó harmadában kibontakozó két nagy tudományos blokk: a nemzeti, illetve az egyetemes tudományos témákkal foglalkozóké közül az utóbbiak mindinkább a perifériára szorultak, pedig látniuk kellett, hogy a jelentős teljesítmények a periférián artikulálódnak, és nem a passzívabb, konzervatív központban. Vizsgálta: lehetséges-e a szervesen sokféleségből szerves egység?

Két nagy Tóra-magyarázó volt a középkorban, Rasi és a sokoldalú polihisztor Nachmanidész. Ez utóbbi életpályáját mutatta be **Cvi Moskovits** előadásában. Nachmanidész jártas volt az orvostudományokban, az anatómiában (a tisztátalan állatok húsának fogyasztása nyomán fellépő élettani hatásokat vizsgálta), végzett pszichológiai (sírás, ösztönök), történeti, geográfiai kutatásokat és a paleográfia úttörőjének is tartják. Mindezen diszciplínákat felhasználva készítette bibliakommentárjait.

Rózsa Huba történeti, forrás értékű írástként vizsgálta a Bibliát – kiemelten a Józsuá, a Bírák, Sámuel és a Királyok könyvét. A bibliai történetírás vallásos, ezért a történetek a szövetséghez való hűség alapján értékelik a cselekményeket, személyeket, és így nem is mindig objektív, ám a hellenisztikus korig ez az egyetlen átfogó, folyamatos történetírás. A könyvek az i.e. 1250-562 között eltelt időszakot ölelik fel, és mint az előadó rámutatott, a történeti munka lényege a számadás, az okulás, az oknyomozás. A továbbiakban a szóbeli és írásbeli források műfajairól, jellemzőikről, történeti felfogásukról beszélt az előadó.

Az identitás általános problémakör, amelyet személyes és szociális aspektusból vizsgálunk – hangzott el **Erős Ferenc** előadásában. Csak bizonyos helyzetekben és összefüggésben merül fel az identitás kérdése, összekapcsolódást teremtve ilyenkor az egyén által magával hozott tudás és az aktuális helyzet között, mert személyes azonosulás csak külső közvetítés segítségével, szociális azonosuláson keresztül mehet végbe. Ha a csoportazonosulását nem képes az egyén beleépíteni a személyiségébe, titkok, rejtett érzelmek keletkeznek, amelyek vágyak és tilalmak szövevényes konfliktusát eredményezik és szorongást szülnek.

Ez a csapdahelyzet, labirintus az, amellyel az emberek meg kell birkóznia. A továbbiakban különböző kísérletekről, terápiás irányzatokról számolt be, amelyek e konfliktusok megoldásában nyújtanak segítséget.

Schlöner Alfréd a szemléltető oktatás egyik úttörője, Grósz Mór, zsidó tanító életét és pályáját elevenítette fel, a fia által hátrahagyott napló alapján. A kiskunhalasi pedagógus újítások sokaságát vezette be: tantervet készített, amelyben a zsidó tárgyakat mintaszerűen egyeztetette össze a többi kötelező tantárggyal, nématérképet, olvasótáblát szerkesztett, bevezette a lecke-füzetet. De – mint az előadó rámutatott – tevékenységének csúcsa a bibliai sátor és frigláda volt, mint szemléltetőeszköz kivitelezése, amely az 1871-es londoni és az 1873-as bécsi világkiállítást megjárva Magyarországon csak hosszú kalandos út után talált otthonra.

Már 2000 évvel ezelőtt intézményes hitoktatás folyt a héderekben, jesivákban. A zsidó közösségben a zsinagóga és a temető mellett az iskola létesítése volt a legfontosabb feladat – mondta **Felkai László**. A II. József reformjainak nyomán világi jellegű iskolák is alakultak, amelyek a hagyományból táplálkoztak, de már nem csak vallási tárgyakat oktattak. Helytől és időtől függően eltérő szerepet kapott a vallásoktatás a nevelésben, így 1868-ban az állami tanterv nagy szabadságot biztosított a felekezeteknek a módszerek kiválasztásában. A napjainkig tartó visszatekintés után az előadó ama észrevételnek adott hangot, hogy ma inkább judaisztikai ismeretek oktatása folyik egyes iskolákban, semmint vallásos nevelés.

Gábor György előadásának első részében az antik zsidó és görög hermeneutika párhuzamait mutatta be. Ezt követően beszélt arról, hogy a zsidóság szempontjából elsőrendű a hagyomány hiánytalan, szó szerinti átadása, továbbörökítése, a folytonosság megőrzése. Amellett, hogy minden bölcs hozzáteszi saját korának értelmezését, a Tórát tanulmányozó zsidó nép újra felteszi a kérdéseit, s így kapcsolatot tart a hagyománnyal mint spirituális nép, és mind tér, mind időbeli határokat figyelmen kívül hagyva a kezdetektől magának tudja a világ összes kérdését és el-

lenvetését. A minden tudást birtokló, halhatatlan lelken keresztül az egyén részesül az isteni szellemből, amely kapcsolatot teremt az egyes halandók között, s így a tanulás folyamán egy spirituális közösség tagjává avatja őket.

Lichtmann Tamás előadása ugyan csak nemzedékek kapcsolatáról szólt, de egy másfajta aspektusból: a századforduló apáinak és fiainak egyre kiéleződő harcát és elmérgesedő viszonyát vizsgálta, amelyet kiválóan szimbolizált Pollák Miksa és Pap Károly kapcsolata. A konzervatív polgári értékek ellen lázadó fiúk, nem mindig találtak új értékeket az „ősdiaik” helyére, ezért nem egyszer mizantróp magányos farkas-ként, tébolyultként vagy „sikeres” öngyilkosként végeztek be sorsukat. Ilyen önmagától elidegenedett figura volt Pap Károly és Franz Kafka is. Nemcsak a biográfiai adatok, de a két pálya is kísérteties hasonlóságot mutat egyes pontokon. E párhuzamokat emelte ki az előadó.

Török Petra Kiss Amold: *A fehér szekű* című az Egyenlőség hasábjain 1917-24 között folytatásokban megjelent regénye segítségével kalauzolt a Rabbiképző Intézet 1884-94 közötti időszakába. A regény hőse, az Intézet egyetemi hallgatója: Makkai Emil, aki később meglehetősen kacskaringós életpályát futott be. A regényben megelevenednek Makkai évfolyamtársai, a tanári kar, megismerhető a cilinderes rabbijelölt urak szociális helyzete, az orfeum-versikéket firkáló bócher botrányai.

Szükség volna egy adattárra, egy könyvre, amely keretbe foglalja a Rabbiképző tudományos eredményeit – kezdte beszámolóját **Voigt Vilmos**. A mesekutatás, a folklorisztika fellegvára volt a Rabbiképző, mindig nagy becsben tartották a zsidó folklóristákat, mesekutatókat (Munkácsi Bernát, Bacher Vilmos, Blau Lajos, Löw Immanuel, Goldziher Ignác stb.). Múlhatatlan érdemeket szereztek a néprajz minden területén, terepmunkákat végeztek a világ számos pontján, de mintha megfeledeztek volna saját gyökereikről. Az előadás arra hívta fel a figyelmet, hogy többek kezdeményezése ellenére még ma sincs magyarországi zsidó mesegyűjtés.

Gantner Brigitta a német területeken élő zsidók és nem zsidók felvilágo-

sodáskori törekvéseit, tevékenységét, viszonyát ismertette. Az 1822-ben indult Wissenschaft des Judentums mozgalmat, alapítását, nevesebb képviselőit mutatta be. A szerveződés céljai közt egy új embereszmény kimunkálása állt a középpontban, egy olyan zsidó, aki a vallásosság mellett világi tudományokban is jártas. A továbbiakban felvázolta a breslaui rabbiszeminárium történetét, ahol virágzott a Wissenschaft des Judentums.

Schmelzer Imre kapcsolódva az előző előadáshoz méltatta a Wissenschaft des Judentums jelentőségét a zsidóság összkultúrájában. Az újszerű rabbi ideája azonban egyesekből nagy ellenállást váltott ki, mert úgy gondolták, nem lesz képes a talmudi gondolkodás primátusát szem előtt tartani. És jól gondolták – vélte az előadó. Polemizált Gantner Brigittával, a magyarországi viszonyokról elmondta, hogy a rabbikus, talmudikus diszciplínák a perifériára kerültek, és helyette csupán zsidó liturgiával, történelemmel és irodalommal foglalkoznak a hazai zsidók.

A harmadik nap reggelén elsőként **Pinhas Artzi** előadását olvasták fel, amely az ókori akkád nyelvű Amarnai Ékiratos Levéltár dokumentumai (a nemzetközi diplomáciai levelezés, a birodalmi levelezés) és a nemzetközi kultúra leletei segítségével bepillantást nyújtott az egyiptomi-kánaáni birodalom és vazallusaik kapcsolatába i.e. 1370-90 közötti. Bemutatta a nemzetközi erőviszonyokat, a fáraó-hű államok („igazak”) és a velük szembehelezkedő „gonoszok” csatározásait Erec-Jisrael területén.

Hajnal Piroska előadásában kísérletet tett arra, hogy kapcsolatot találjon a különböző Bibliát követő írásos emlékek és a Genézis kígyó alakjainak leírása között. Megvizsgálta, hogy eme figurákhoz milyen külső és belső jegyleírások tartoznak, a bűnbeesés után milyen változások mentek végbe rajtuk, és milyen büntetést róttak ki rájuk. Ezen jegyleírások nyelvi háttéréről, eredetéről is szót ejtett gazdag adattárral alátámasztva mondandóját.

Meir Weisz előadását Schweitzer József olvasta fel. Témája a 133. zsoltár volt. A szerző szándéka szerint egy szövegközpontú értelmezést (close reading) kívánt közreadni, amely csak a

rendelkezésre álló szövegváltozatot vizsgálta függetlenül a további lehetséges variációktól. Néhány zsoltárkommentár ismertetése után az előadás bibliai példákkal gazdagon fűszerezve adta meg a zsoltár egy lehetséges szövegmagyarázatát.

Előadása előtt modernkori Jeremiás-ként izzó hangvételű prédikációt tartott **Neumann Ernő**, temesvári főrabbi. Számonkérte a magyarországi zsidóság vallási és világi vezetőinek, valamint a Rabbiképző növendékeinek és a Pedagógium hallgatóinak távolmaradását: – Nem terheli-e bűn azt a rabbist, aki nincs itt, noha az a hivatása, hogy felvértezze a népét, akinek az a feladata, hogy folytassa a küzdelmet a mētely ellen, azért, hogy az emberiség rátaláljon végre küldetésére és méltó legyen az isteni teremtetésre.

Előadásában az 1700-as évek elejétől a Holocaustig nyújtott történelmi áttekintést a temesvári zsidó hit- és közösségi életről, azokról az erőfeszítésekről, amelyeket az intézmények kiépítése végett tettek a közösség előljárói. A XIX. sz. második felében kezdtek meg működésüket karitatív szervezetek. Ekkor már több iskola sőt főiskola működik a városban, és 1865-ben megnyitotta kapuit az új 3000 férőhelyes mór stílusú zsinagóga. Egészen az 1920-30-as évekig gyarapodott a város, gyarapodott a temesvári zsidók közössége.

Tiszta, „kíméletlen” logikával mesterialien felépített előadást tartott a református tudós-teológus, **Karasszon István**. Kiindulópontjául választotta az Eszter-könyvének radikálisan eltérő keresztény és zsidó írásmagyarázatait, amely abból adódik, hogy a könyv egyes részeiben olyan magatartásmintákat javasol a diaszpórabeli zsidóknak, ami nem egyeztethető össze a keresztény világlátással. A továbbiakban a műfaji meghatározhatatlan(ság) kérdését boncolgatva azt az általánosan elfogadott tételt igyekezett cáfolni, miszerint az Eszter-könyve a Purim történetének leírása, és Eszter a mese hőse. Az – hipotézise szerint – Mordecháj, aki zsidó identitását megőrző, de más országban is sikeres, komoly karriert befutó ember, s mint ilyen, alkalmas arra, hogy magatartásmódként szolgáljon.

Közhelyszámba megy, hogy a keleti

udvarokban imádták a rejtvényeket, és gazdagon megjutalmazták mind a rejtvény kiagyaloját, mind megfejtőjét. Az Ószövetség rejtvényeivel foglalkozott **Jólesz László** színporkázó előadása, amely egy Magyarországon kevésbé művelt tudományterületet mutatott be. Feldolgozott ismert és kevésbé közismert bibliai rejtvényeket (Salamon, Dániel), szó volt a Biblia olyan részeiről, amelyeket nem szokás ebbe a kategóriába sorolni (Jákob áldása, Ézsaiás egyes énekei), illetve megemlíttette azokat a megdöbbentő, politikai aktualitással bíró profétai enigmákat, amelyekből hiányzott az igazi rejtvény játékosága.

Remete László hosszabb történelmi kitekintőjében elmondta, hogy a II. világháborúig a párizsi és az amszterdami mellett a budapesti volt Európa legnagyobb zsidó bibliotékája. A rabbiképző és a könyvtár megalapítása, amelyben oroszánrésze volt Kaufmann Dávidnak. Az 1848/49-es forradalom után a zsidókra kirótt hadisarc visszaszolgáltatásának volt köszönhető. Az I. világháborúig nagyarányú fejlesztések jellemezték a könyvtárat, a II. világháború viszont mérhetetlen pusztítást végzett. Az ezt követő időszakban hanyatlásnak indult az intézmény, csupán az 1980-as évek hoztak változást. Végezetül a könyvtár feladatairól, beosztásáról, használatáról és külföldi kapcsolatairól értekezett az előadó.

1930-ban a Múlt és Jövő hasábjain megjelent egy cikk Neumann Ede tollából a rabbik és a hitközség rendezetlen viszonyáról. Az 1880-as évektől a II. világháborúig a korabeli dokumentumokkal illusztrálva a rabbiknak a közösség életében betöltött helyéről és szerepéről lefolytatott vitákat vázolta fel **Schweitzer Gábor**. Ismertette, hogy a korábban szellemi, morális és politikai primátust élvező személyiséget ebben az időben megpróbálták a templom falai közé visszazorítani. A polgári öntudatot nyert zsidók politikai, gazdasági és társadalmi felemelkedésével párhuzamosan hogyan rendeződtek át a hatalmi viszonyok, hogyan harcolt jogaiért a rabbikar, milyen erőfeszítéseket tett a fenti tendenciák megakadályozására.

Hegedűs Gyöngyi a középkorban evidenciának minősülő filozófiai problémát tárgyalt: hogyan egyeztethető

össze a racionális és a misztikus világ. Mindezt Szádjá Gáon *A Hittételek és vélekedések*, illetve a *Széfer Jecira* című műveinek tükrében, a két könyv ellenlétes teremtetéstörténetét összehasonlítva vizsgálta az előadónő. A tapasztalásra épülő bizonyítási rendszer és a misztikus világlátás két világ, amely két valóságot eredményez. De létezhet-e két valóság egyszerre? – tette fel a kérdést. Hisz ugyanazt a tárgyat másként látjuk szabad szemmel és a mikroszkóp lencséje alatt. E dilemma segít megértenünk Szádját és azt, hogy a racionális és misztikus kategóriák sokkal flexibilisebbek, mint ahogy azokat egyes filozófiatörténetek bemutatják.

Radnóti Zoltán rabbinövendék nagy vehemenciával megtartott előadása az Országos Rabbiképző Intézet falain belül 1878 és a II. világháború között szerveződő diáktömörüléseket mutatta be. Az alsó tanfolyam első diákkörét 1878-ban Bánóczi József alapította, amely Bacher Vilmos nevét vette fel. Céljai közt szerepelt, olyan témák felvetése a szakuléseken, amelyekről nem esett szó a szemináriumban. A felsősök önképzőköreben retorikai tanulmányokat folytattak, felolvasásokat tartottak, emellett résztvettek a napi kulturális, politikai rendezvényeken. A rabbinövendékek mély nemzeti öntudattól vezérelve vettek részt az I. világháborúban, s annak befejeztével újra indult az egyleti élet.

Moshe Carmilly előadása újfent Schweitzer professzor tolmácsolásában került a hallgatóság elé. Történelmi szükségszerűség hozta létre mind a boroszlói, mind a budapesti rabbiképző intézetet. A talmudi tudás mellett a filozófiának is fontos szerepe volt már Maimonidésnél, a XIX. században pedig más tudományos ismeretek is szükségesnek látszottak. Szó került a tanítóképző megalapításáról, – amelyben jelentős szerepe volt Leopold Zunznak –, s a reformer Abraham Geigerről, aki megelégedett volna valamely német egyetemen egy zsidó filozófiai fakultás felállításával. Végül a boroszlói és a pesti rabbiképzők alapításának történetét tárgyalta a professzor, kiemelve azoknak a rabbiknak a nevét, akik mindkét intézményben és országban fenntartották a zsidó szellemet.

Kuik Györgyi

Lapozgatás az Interneten

Feldmájér Sándor rovata

Az internetes kalandozásban járatos szerzőnk ezentúl minden hónapban bemutat egy zsidó témájú oldalt.

<http://bible.ort.org>

Biztos, hogy nagyon sokan szeretnék megismerni minden zsidó legfontosabb könyvét a Bibliát, annak használatát, a heti szakaszok beosztását, dallamát. Ehhez nyújt nagy segítséget ez az oldal. Az alábbiakban a főoldalon látható menü tételei szerint mutatjuk be az oldal tartalmát.

PENTATEUCH :

Itt Mózes öt könyvének teljes angol nyelvű szövegét olvashatjuk kommentárokkal.

TORA PORTIONS

Ha továbbhaladunk, eljutunk arra az oldalra, mely a hetiszakaszok héber neveit mutatja, könyvenként, latin betűvel írva. Ha ebből kiválasztunk egy fejezetet, a választott hetiszakaszhoz érünk. Itt – a Tórához felhívandók szerint felosztva – találjuk meg a verseket

héber nyelven latin betűs átírással alatta soronként az angol fordítással majd pontozott héberrel és pontozatlan héberrel, ahogy a Tórában áll.

Megnyomjuk a szövegek előtti kis

hangszóró jelet, hogy meghallgassuk az adott részt énekelve is.

HAFTAROT:

Minden hetiszakaszhoz mellékeltek a hozzá kapcsolódó haftarat (prófétai szakaszt) is – a fentihez hasonló elrendezésben.

CALENDAR

Itt naptári időrend szerint juthatunk el az aktuális hetiszakaszhoz és haftarához.

ATLAS

Ebben a fejezetben a bibliakutatással kapcsolatos történelmi, nyelvtudományi, régészeti, természettudományos, vallástörténeti információk tömkelegét olvashatjuk.

GLOSSARY

Bibliai szereplők, helyek, tárgyak és események lexikona.

PERFORMANCE

Tóraolvasást tanító program történeti háttérrel.

BLESSINGS

Az összes áldások szövege, magyarázattal.

BAR/BAT MITZVAH

Bár és Bát micvákkal kapcsolatos minden tudnivaló megtalálható e cím alatt.

ÁLLÁSHIRDETÉS

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület a zsidó hagyományokban jártas, elkötelezett egyesületi titkárt keres, akinek feladata lesz a programok megszervezése, a Hírlevél összeállítása, az anyagi támogatást kérő pályázatok elkészítése, az egyesület napi ügyeinek intézése.

A pályázatokat fényképpel ellátott levélben, a fizetési igény megjelölésével, a Magsike postafiók címére kérjük elküldeni: 1440 Budapest, Pf. 216

Tóraszeminárium

Ráv Jöcheszkel Lebovic New York-i rabbi Tóraszemináriumot tart a King's Hotelben (VII., Nagydiófa u. 25.) minden szerdán és szombaton este fél 8-kor, november 5-ig kezdettel.

A szeminárium célja feltárni valamit a kezdőknek, illetve azoknak, akik azért már rendelkeznek valamelyes báltértudással a területen, a zsidó vallás alapelveinek mélyebb jelentésrétegeiből relatíve rövid, hat előadásból álló kurzus keretében.

A koncepció teljességgel új, azaz igyekszik magába foglalni a zsidó hit minden fontosabb témáját. Az előadásokra szinkrontolmácsok segítségével kerül sor. Jöjjön, gyertek, várunk!

További információ: a 395-0947-es telefonszámon.